

Maksim ZLOKOVIC

## Mletačka uprava u Herceg - Novom

Herceg-Novoi je punih 200 godina bio turska vojna baza, odakle su Turci svojim fustama udarali na mletačke posjede u Boki. Mletačka pomorska trgovina, kao i komuniciranje sa Kotorom, bilo je otežano, pogotovo dok su Turci držali kumborski tjesnac. Mletačke vlasti nastojale su svim silama da se riješe ovog zlog susjeda, pa su se u Veneciji godinama kovali planovi da dođe što prije do oslobođenja Herceg-Novoga. Ovom akcijom bio je živo zainteresovan Kotor i Perast, jer je trgovina unutrašnjeg zaliva bila naročito pogodena ovakvim stanjem.

Višegodišnja kampanja oko oslobođenja Herceg-Novoga uzela je ozbiljnije razmjere 1684. god. oslobođenjem Risna i čitave hercegovske rivijere do Kumbora. Ove godine mletački vanredni providur u Kotoru Antonio Zeno pomoću peraškog brodovlja, hajduka i mletačkih vojnika najamnika, kojih je u Boki zajedno sa hajducima bilo nekoliko hiljada, osvojio je Risan, Morinj, Verige, obalu do Kumbora na kojemu je srušio jako tursko utvrđenje. Kumbor je tada postao isturena tačka prema Herceg-Novome, u kojemu su se pregrupisale snage i u kojemu su Peraštani dano-noćno stražarili i držali red za tri godine. 1. septembra 1687. god. počela je dobro pripremana mletačka ofanziva na grad, koja je bila uspješno završena 30. septembra predajom grada Mlečanima.<sup>1)</sup>

Oslobođenje Herceg-Novog od Turaka radosno je odjeknulo u svim lukama ne samo Jadranskog već i Sredozemnog mora. Svi priobalni gradovi primili su ovu vijest sa velikom radošću jer su turski gusari iz Herceg-Novoga činili njihovim gradovima, brodovima i lukama ogromne štete.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Anton Milošević — Herceg-Novoi u Boki Kotorskoj — Glasnik Narodnog univerziteta Boke Kotorske (u daljem GNUBK) br. I-II, str. 9, God. IV/1937.

<sup>2)</sup> Petar Šerović — Borbe s Turcima oko Herceg-Novoga do njegovog konačnog oslobođenja g. 1687. — Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor (u daljem GPMK) br. IV — 1955, str. 19-20.

Evo što o tome govori Generalni providur Jeronim Korner u pismu upućenom mletačkom duždu odmah nakon oslobođenja grada:

»Prevedri principe,

Danas na dan svečanosti svetog Jeronima, nakon uporne odbrane, koju je održao neprijatelj u toku trideset neprekidnih dana, htio je gospod Bog da preslavnim oružjem Vaše prevedrosti bude pobijedena i prisajedinjena Vašim zemljama varoš Herceg-Novu, glavni grad (capitale) Hercegovine, sklonište gusara, ujedno sa bogatom i plodnom okolinom, što će biti od velikih posljedica«. Pošto je opširno i hvalisavo govorio o borbama, dalje kaže: »Tom prilikom su srušene sve zgrade u blizini zidina, a u unutrašnjosti nema kuće, koja nebi bila žestoko oštećena, to će trebati dugo vremena dok bi se to popravilo, a osim toga trebat će uložiti znatni trošak...«.

»Postavio sam u varoši za providura presvjetlog gospodina Jeronima Dona, bivšeg kneza i providura na Hvaru sa platom od sto dvadeset dukata mjesečno, deset njegovom kancelaru, a osam upravniku njegova dvora, a za 'governatora' gospodina nadintendanta Perini-a, čija je sposobnost poznata«. Pismo je pisano u Herceg-Novome na 30. septembra 1687. god. tj. na sam dan oslobođenja Herceg-Novoga.

U trećem pismu providur Korner govori o ljepoti grada i njegova položaja, kao i o budućim njegovim planovima:

»Uređenje ove varoši, glavnog mjesta Hercegovine, njezin na daleko raširen dobar glas, položaj i mnogostruke posljedice opravdavaju njezino osvajanje, koje doprinosi da sve to jače zasiya slava naše otadžbine i pobjedonosnog oružja Vaših Preuzvišenosti, to su okolnosti koje združene s plodnošću njezinog vrlo prostranog područja, koje njezino zauzeće čine sve više vrednim i koja nas uvjeravaju da taj dobitak smatramo darom same božije ruke, koji je zaprepastio neprijatelje iz cijele ove okoline i uzbunio sav ovaj kraj«.

Govoreći o okolnim plemenima i okruzima, te o njihovoj udaljenosti od Herceg-Novoga, naglašavajući da ima prostranih i plodnih polja, »a u svim ovim krajevima nalazi se obilje žita, mesa, vina, ulja i svakovrsnih voćaka, što doprinosi da se razvije živahna trgovina i postiže znatan prihod«. <sup>3)</sup>

Na ovaj dan Jeronim Korner je na ruševinama glavne džamije udario temelje crkvi sv. Jeronima čije je ime i sam nosio, a na čiji dan je konačno i oslobođen ovaj grad. Crkvu je osvetio Peraštaniin Andrija Zmajević nadbiskup barski i primas srpski. <sup>4)</sup>

<sup>3)</sup> Petar Šerović — Tri izvještaja generalnog providura Kornera nakon zauzeća Herceg-Novoga god. 1687. — GPMK br. XIII — 1965, str. 45, 46, 50, 51, 52.

<sup>4)</sup> Kao pod brojem 2, str. 9.

Mletačka vladavina u hercegnovskom kraju, od njegovog oslobođenja 1687. god. pa do pada Republike 1797. god. izvršila je korjenite reforme, kako u strukturi stanovništva, tako i u ekonomsko-kulturnom pogledu. Udružene vojne snage Mlečana, Peraštana, hajduka i ostalih Bokelja odmah su se dale na čišćenje novoosvojenog teritorija od ostataka turskih naseljenika i vojske. Ostaci turske vojske, kao i porodice turskih činovnika i vojnika pobjegoše u Trebinje, Popovo Polje i obližnja naselja južne Hercegovine. Ovom seobom iz Herceg-Novoga, nastadoše mnogo teži dani za naše ljude u tim krajevima. Nemajući dovoljno hrane, kao ni oružja za odbranu, počеше seliti u novooslobođene krajeve u primorju.<sup>5)</sup>

Mnogi su istaknutiji vojskovođe prilikom oslobođenja grada uzimali za sebe po jedan dio plijena i roblja, koje su puštali na otkupe ili zadržavali kao radnu snagu i poslugu. Istaknuti junak i hajdučki harambaša Vuko Sikimić iz Žlijeba, zadržao je u svojoj kući Turkinju Hajdiru. Naredbom novskog providura Marcella od 9. septembra 1698. god. izdat je robinji Hajdiri pasoš i ona je na traženje turskih vlasti upućena kući.<sup>6)</sup>

Isto tako Milutin Bijelić iz Tople drži duže godina dva turska roba iz Mostara. Bijelić traži od mletačkih vlasti da im izdaju pasoš da bi ova dva roba mogla poći kući u Mostar, da pribave novac za otkupe. Pasoš im je izdat 3. avgusta 1698. godine.<sup>7)</sup>

Raspadanje turske vlasti u Hercegovini Mlečani su željeli da iskoriste u svoje svrhe. Kotorski providur uspostavlja veze sa Prodanom Magazinovićem harambašom svih hrišćana u Popovu i knezom Milošem Vojinovićem, jednim od glavnih trebinjskih starješina. Oni su obećali da će dovesti pod mletačku vlast sve hrišćane: Ljubomira, Popova i Trebinja, a pod uslovom da oni dva dobiju plate i odobrenje da obojica mogu formirati po jednu četvu. Ovaj prijedlog bio je ubrzo realizovan.<sup>8)</sup>

Mletačkim vlastima ove migracije su dobro došle da bi njima naselili imanja bivših turskih feudalaca. Mnogi okolni prebjezi, hajduci i vojnici, koji su se odlikovali u borbama za oslobođenje grada i okoline, bili su od mletačkih vlasti odlikovani naročitim priznanjima, počasnim zvanjima i darovima u novčanim primanjima kao i u imanjima i stambenim zgradama.<sup>9)</sup>

<sup>5)</sup> Hercegnovski arhiv (u daljem HA) TERMINAZIONI) 1692 — vidi: Sava Nakićenović — O hercegnovskim Vojinovićima — Dubrovnik 1910, str. 43, 45, 53.

<sup>6)</sup> HA — F. XV br. 8, str. 1.

<sup>7)</sup> HA — F. XV br. 8, str. 1-2.

<sup>8)</sup> Dr Gligor Stanojević — Jugoslavenske zemlje u Mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka — Istorijski institut — Beograd 1970, knj. 14, str. 376.

<sup>9)</sup> HA — knjiga TERMINACIONI II — vidi: Sava Nakićenović n. d., str. 66. — Dukal Bartola Mora od 23. X 1701. izdan Milošu Vojinoviću kaže:

Tako Generalni providur Danijel Dolfin svojim dekretom izdatim u Splitu 1. II 1691. god. dariva knezu Milošu Vojinoviću iz Popova i njegovom bratu Savi, koji su napustili svoja imanja, koja su posjedovali pod Turcima i sa svojim porodicama iz Bobana dobrovoljno prešli na teritoriju Republike, mjesečno 20 zlatnih dukata i dvije mjere beškota.<sup>10)</sup>

Providur Dolfin izdaje 3. XI 1693. god. u zakup zaslužnome serdaru Dragutinu Magazinoviću iz Tople, jednu kuću sa vrtom u znak priznanja što je prilikom bježanja ispred Turaka iz Trebinja doveo sa sobom oko 150 duša.<sup>11)</sup>

Mlečani su bili vrlo predusretljivi, u ovom dobu, prema pravoslavnom sveštenstvu. Oko 1693. godine susrećemo u Herceg-Novome i okolini prognane kaluđere manastira Tvrdoša, koji su u Boki uživali mletačku zaštitu. Providur Danijel Dolfin svojim dekretom od 1. septembra 1693. god. naređuje komandantu mjesta u Herceg-Novome da se iz skladišta municije izda kaluđeru Teofilu Raduloviću, koji je sa ostalim kaluđerima i poslugom, njih 45 ljudi, prešao iz manastira Tvrdoša pod okrilje Republike, mjesečno po 600 libara beškota. Kaluđerima je dodijeljeno nešto zemlje i bilo im je dozvoljeno da podignu crkvu. Dvije godine kasnije bila im je ukinuta pomoć u beškotu, jer se u Veneciji vjerovalo da mogu živjeti od prinosa sa zemlje i milostinje, koju im dava narod.<sup>12)</sup>

Koliko je narod vodio računa o svojoj crkvi vidi se iz dvaju molba poslatih duždu u Mletke 6. maja 1687. godine. Molbe su poslate od strane naroda hercegnovske krajine, koja broji 10.000 duša, među kojima 3.000 hrabrih boraca. U molbama se traži da im se dodijele kuće i još više zemalja, a naročito se naglašava da se podignu prihodi crkvi sv. Đorđa u Topli.<sup>13)</sup>

Godine 1693. episkop Savatije Ljubibratić seli sa nekoliko porodica iz trebinjskog manastira u okolinu Herceg-Novoga. Mletačka vlada je svojim dukalom od 29. juna 1695. godine priznala Savatija za episkopa novooslobođenih krajeva, postaravši se za njegovo izdržavanje.<sup>14)</sup>

Vanredni providur u Kotoru je na traženje vladike Savatija Ljubibratića odobrio istome kuću na Topli i 23 komada zemlje u

---

»Proslavio se jurišem na Herceg-Novi sa svojim narodom«, zatim prilikom opsade Bara »on posla i ovom prilikom dvije iljade svojih ljudi na naše raspoloženje«.

<sup>10)</sup> HA — Političko-upravni mletački arhiv (u daljem PUMA) — knj. 59, str. 43, br. 1.

<sup>11)</sup> HA — F. 306, str. 187, br. 1.

<sup>12)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 45, br. 1.

<sup>13)</sup> HA — PUMA (libro Terminazioni — u daljem L. T.) No III br. 8, str. 107, 111, br. 2.

<sup>14)</sup> Jovan Radonjić — Rimska kurija i jugoslavenske zemlje — izdanje SAN Beograd, str. 589.

Đenoviću, Podima i Topli. U obrazloženju darovnice od 23. III 1707. godine se kaže, da je vladika Savatije zaslužan za Republiku, da je uzoran čovjek i da je iz svojih sredstava sagradio kuću i krčio livadu.<sup>15)</sup>

Vladika Savatije imao je stalnu mjesečnu platu od mletačkih vlasti. Iz jednog naređenja mletačkog Senata generalnom providuru Vendraminu, a koje je uslijedilo prilikom obustave iste, vidi se da je vladici nastavljena isplata mjesečnih prinadležnostima odnosnom naredbom.<sup>16)</sup>

Poslije smrti vladike Savatija 1716. godine naslijedio ga je na vladičanskoj stolici njegov sinovac Stefan. Vladiku Stefana Ljubibratića hirotonisao je pečski patrijarh Mojsije Rajović 1719. godine za vrijeme svog boravka u Boki. Stefan je nosio zvučnu titulu »episkop novski i primas dalmatinski«. Iz Herceg-Novoga premjestio je svoje sjedište u manastir Dragović u Dalmaciji. Stefan je dobio potvrdu od mletačkih vlasti zbog svojih zasluga u borbi protiv Turaka.<sup>17)</sup>

Vladika Stefan bio je prije kaluđerstva oficir mletačke konjice, što se vidi iz dokumenta mletačkog providura Zorzi iz 1716. god. kojim priznaje zaslužnom oficiru konjice Vukašinu, sinovcu vladike Savatija iz Tople, doživotno pravo uživanja oficirskih prinadležnosti.<sup>18)</sup>

Jedan drugi dokumenat od 1. VIII 1716. god. još jasnije govori o tome. Dekretom generalnog providura Ema dodijeljena je mjesečna plata 50 lira i 40 libara beškota igumanu Stefanu Ljubibratiću, koji je prije nego se zakaluđerio »bio u službi konjice pod imenom Vukašin«, a inače je sinovac mnogozaslužnog vladike Savatija iz Tople.<sup>19)</sup>

Poslije smrti svog strica vladike Savatija, kaluđer Stefan Ljubibratić, njegov sinovac, odlukom suda je uveden u sve posjede pokretne i nepokretne koji su pripadali pokojnom Savatiju, a koji je oporukom od 1716. god. vladika njemu zavještao.<sup>20)</sup>

Iz jednog dokumenta od 15. VI 1716. god. vidimo da je Stefan kao kaluđer bio paroh crkve sv. Spasa na Topli. U ovom dokumentu Stefan moli mletačke vlasti, da se crkvi na Topli dodijele neke neplodne nekretnine u planini Bjelotini. Ovoj molbi je udovoljeno dekretom providura Vendramina.<sup>21)</sup>

<sup>15)</sup> Državni arhiv Kotor (u daljem DAK) Političko-upravni (u daljem PU) 235-253. Vidi moj rad: — Prilozi za istoriju pomorstva Kumbora — GPMK br. XVII/1969, str. 70, 71.

<sup>16)</sup> HA — PUMA (L. T. br. No IV br. 9), str. 167, br. I.

<sup>17)</sup> Episkop dalmatinski Stefan — Srpska crkva u Dalmaciji i Boki Kotorskoj — Spomenica srpske pravoslavne crkve Beograd 1969, str. 227.

<sup>18)</sup> HA — PUMA (L.T. No II/IV br. 11), str. 3 br. 1.

<sup>19)</sup> HA — PUMA (isto), str. 16, br. 1.

<sup>20)</sup> HA — PUMA (L.T. No V, br. 12), str. 187, br. 1.

<sup>21)</sup> HA — PUMA (L.T. No II/IV br. 11); str. 3, br. 2. — AH (

Odlukom generalnog providura Pizani od 1. VII 1712. god. doznačena je Jovanu Kecoviću iz Mojdeža pripomoć od 18 libara i jedne mjere beškota mjesečno za vrijeme od šest mjeseci za zasluge njegova oca stečene u ratovima.<sup>22)</sup>

Kapetan Simo Tomašević zvan Milutinović iz Tople, moli da ga priznaju kao zakonitog nasljednika pok. strica Sladoja, koji je za svoje junaštvo i zasluge prilikom oslobođenja Herceg-Novoga, dobio kao nagradu neke nekretnine u okolini grada. Providur Boldu odlukom od 20. VIII 1726. god. priznao je Sima za nasljednika pok. Sladoja.<sup>23)</sup>

Tako su radi zasluga stečenih u ratu oko oslobođenja Herceg-Novoga, južne Hercegovine i Risna dodijeljene zemlje: kapetanu Jovanu Palikući iz Trebesina 1712. god., kap. Niku Zlokoviću iz Bijele 1714. god., kap. Jovanu Daniloviću iz Tople 1720. god., kap. Đorđu Kajiću iz Herceg-Novoga 1720. god. itd.<sup>24)</sup>

Odmah po oslobođenju Herceg-Novoga, organizuje se trgovina i pomorstvo. Starosjedioci kao i novonastanjeno stanovništvo, počinju da se bave trgovinom, zanatima i pomorstvom. Novonastanjeno stanovništvo, koje je u hercegnovsku okolinu sišlo sa vladikom Savatijem Ljubibratićom, Milošem Vojinovićem, Dragutinom Magazinovićem i drugima, zatekli su u Boki dosta vrsnih pomoraca, brodova i dosta jaku pomorsku tradiciju. Ovdje su se hitri i bistri hercegovački gorštaci brzo privikli novom načinu života i privređivanja, te se počеше uspješno baviti pomorstvom i pomorskom privredom.<sup>25)</sup>

Razdoblje od oslobođenja grada 1687. god. pa do osnivanja topaljske komunitade 1718. god. posvećeno je uglavnom, oko obnavljanja utvrđenja, izgrađivanja porušenog u ratu, naseljavanja i smještaja novopridošlog stanovništva, organizacije vlasti, obnavljanja trgovine, organizacije luke, lazareta, carinske službe, pošte, zdravstva, odbrane itd.<sup>26)</sup>

Da su se Mlečani marljivo i sistematski pripremali za posjedovanje ovih krajeva vidi se i po tome što je Generalni providur Dalmacije i Albanije Jeronim Korner svojim dekretom od 2. II 1687. god. postavio Ivana (Zuana) Burovića pok. Grga iz Perasta za guvernera Herceg-Novoga i okoline. Ovo posljednje je uslijedilo (kao što smo već naglasili) sedam mjeseca prije oslobođenja grada.<sup>27)</sup>

<sup>22)</sup> HA — PUMA (L.T. No III, br. 8), str. 176, br. 1.

<sup>23)</sup> HA — PUMA (L.T. No II/III br. 11), str. 128, 129, br. 1.

<sup>24)</sup> HA — PUMA (kao gore), str. 34, br. 1; str. 51, br. 61; str. 77, br. 1.

<sup>25)</sup> Petar Šerović — Nekoliko podataka o pomorstvu hercegnovske opštine XVIII i XIX v. — GPMK br. II, str. 49.

<sup>26)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 1, br. 1, 2, 3. — Naredba Jeronima Kornera Gen. prov. Dalmacije i Albanije, izdata u Herceg-Novome 2. I 1768. god. o uspostavljanju registra dukala i naredaba, kao i njegovo naređenje od 12 tačaka o uspostavljanju državne administracije, službenika itd.

<sup>27)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 41, 42, br. 1.

Na 21. decembra 1691. god., Generalni providur je imenovao gorespomenutog Ivana Zuana Burovića za soprintendanta Herceg-Novoga i to za izvanredne zasluge pokazane u ratu protiv Turaka.<sup>28)</sup>

Ivan Burović imao je zvučnu titulu: »soprintendente e governatore del territorio di Castel Nuovo«. Buroviću su mletačke vlasti dale kuću bivšeg novskog dizdara Mahmuta Bašića, kao i velike komplekse zemljišta u gotovo svim selima hercegnovske krajine, koji se i danas zovu »Burovina«.<sup>29)</sup>

Admiral luke u Herceg-Novome, osim pomorsko-maritimnih pitanja o kojima se starao, vodio je naročito računa o uvozu i izvozu robe, sanitarnim pregledima, procijenjivao štete prouzrokovane višom silom ili od gusara, zatim vodio nadzor za registraciju novih brodova, kao i oko brodogradilišta itd. Prvi put se spominje kapetan luke 8. jula 1698. god. i to u naređenju Generalnog providura Močeniga (Mocenigo), u kojemu zapovjeda dotadašnjem kapetanu luke da preda dužnost upravitelja, guverneru Nikoli Markoviću, koji je postavljen za novog lučkog kapetana.<sup>30)</sup>

Poslovi lučkog kapetana su se razvojem trgovine i tranzitom robe, po svoj prilici, povećali pa je zvanje lučkog kapetana podignuto na stepen admirala luke. Za prvog admirala luke u Herceg-Novome, postavljen je 3. III 1701. god. odlukom Senata u Veneciji kap. Vicko Bronza iz Perasta, a ponovnim aktom istog Senata od 10. IX 1705. god. opet ponovno potvrđen.<sup>31)</sup>

Naredbom mletačkog Senata naređeno je providuru Herceg-Novoga, Bartolu Moru da odmah naplati sve pomorske takse, koje pripadaju admiralu luke, kap. Vicku Bronzu. Naredba je stigla providuru 3. VIII 1701. god. poslije pritužbe admiralove da se neuredno plaćaju takse.<sup>32)</sup>

Poslije smrti kap. Vicka Bronze, odlukom Vanrednog providura Pietra de Molin postavljen je za admirala luke u Herceg-Novome 8. I 1709. god. kap. Bronza sin prethodnog admirala pok. Vicka. Ovo naimenovanje potvrdio je generalni providur Sebastijan Vendramin.<sup>33)</sup>

Kao primjer navodimo jedan dio kompetencija admirala luke. Kap. Vicko Bronza, admiral luke u Herceg-Novome, dozvoljava kap. Krstu pok. Nikole Kolovića iz Perasta da može istovariti jedan dio robe sa svoga prekrcanog broda. Po saslušanju admirala providur Herceg-Novoga dozvoljava da se roba može smjestiti u lazaretima i

<sup>28)</sup> HA — PUMA — knj. 60, str. 42, br. 1.

<sup>29)</sup> Kao pod br. 2, str. 22.

<sup>30)</sup> HA — PUMA — (L.T. No III, br. 8), str. 12, br. 1.

<sup>31)</sup> HA — PUMA — (isto), str. 41, br. 1.

<sup>32)</sup> HA — PUMA — (isto), str. 141, br. 1.

<sup>33)</sup> HA — PUMA — (isto), str. 160, br. 2.

to 10 bala vune. Ovo je odobreno providurovom odlukom od 28. X 1706.<sup>34)</sup>

Mlečani su sagradili 1700. god. Lazaret gdje su vršili karantinu putnika, kao i pomoraca koji su dolazili iz dalekih zemalja. 18. jula 1705. god. u Lazaretu je održao kontumaciju od 33 dana vladika Savatije Ljubibratić i njegov sinovac Stefan, »sin Matijin«, koji su se vraćali iz Jerusalima gdje su dobili naslov »hadžija«. Ovo je prvi dokumenat gdje se spominje hercegnovski Lazaret. O radu Lazareta postoji nekoliko dokumenata koji govore o njegovim tekućim poslovima. Sjedište Lazareta bilo je u Herceg-Novome do 1729. god. kada je ograđena nova, prostrana i divna zgrada u Meljinama, koja i do današnjeg dana predstavlja impozantnu građevinu, a prema tome i interesantan istorijski spomenik. Prilikom gradnje novog lazareta u Meljinama, Mlečani su odnijeli sav isklesani kamen, koji su kaluđeri pripremili za gradnju velike manastirske crkve na Savini. Kaluđeri su se žalili mletačkim vlastima 1732. god.<sup>35)</sup>

I poslije osvajanja Herceg-Novoga, strah od Turaka nije napuštao Mlečane. Razbijena turska vojska u zaleđu kao i u primorju oko Bara i Ulcinja počela se okupljati i vršiti izvjesne pripreme za akcije.<sup>36)</sup>

Da bi spriječili i razbili ove koncentracije i namjeravane pripreme, Mlečani i hajduci odmah napadaju na pojedina mjesta uže Hercegovine i to: Trebinje, Čitluk, Klobuk, Norin itd. Mlečani održaše Trebinje skoro četiri godine, jer su sredinom 1694. god. bili zauzeli Trebinje, Ljubomir i Zagorje.<sup>37)</sup>

Tako je naredbom generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju Jeronima Kornera od 1. X 1687. god. osnovan Vojni presidijum, radi zaštite tvrđave i grada od eventualnih neprijateljskih napada.<sup>38)</sup> Prvi put se spominje komandant mjesta 1. X 1687. god., kada je dekretom generalnog providura postavljen radi izvanrednih zasluga i junaštva pokazanog prilikom osvajanja tvrđave u Sinju i Herceg-Novome, Pavle Konstantini. Ovu visoku funkciju Konstantini nije dugo vršio.<sup>39)</sup> Pavlu Konstantini-u ustupljena je kuća u gradu koja je bila svojina Turaka: Alage Kulutića, Baričevića i age Omerovića. Darovnica je realizovana 25. III 1690. god.<sup>40)</sup>

<sup>34)</sup> HA — F. 25, str. 144, br. 3.

<sup>35)</sup> Petar Šerović — Zapisnik o jednoj sanitarnoj proceduri u Lazaretu u Herceg-Novome iz god. 1705 — GPMK, str. 137, 138, br. XIII/1965. Vidi: Milivoj Milošević — O pomorsko-zdravstvenim ustanovama Crnogorskog primorja — Pomorski zbornik, tom 2, Zadar 1964, str. 561; i Tomo K. Popović — Herceg-Novi — Dubrovnik 1924, str. 99.

<sup>36)</sup> Dr Gligor Stanojević — Dalmacija u doba Morejskog rata 1684-1699 — Vojno delo — Beograd 1962, str. 88, 89, 90.

<sup>37)</sup> Gligor Stanojević — isto — str. 97, 125.

<sup>38)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 3, 4, br. 1.

<sup>39)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 19, br. 1.

<sup>40)</sup> HA — PUMA — knj. 63, str. 10, br. 1.

Da je i dalje bila prisutna bojazan od Turaka i da se Turci nijesu smjeli ničim izazivati vidi se iz naređenja Gen. providura Raniera iz Kotora, kojom se sa naročitim obzirom mora gledati na predstojeći napad Turaka na Crnu Goru, radi čega je zabranjeno svim podanicima ove pokrajine primanje na čuvanje bilo kakvih stvari Crnogoraca kao i primati ih u svoje kuće. Naredba je iz 1687. god.<sup>41)</sup>

Mlečani su novonaseljeno stanovništvo odmah upotrebljavali za čuvanje granica. U pojedinim isturenim mjestima postavljali su za komandante ljude koji su u narodu uživali znatan ugled. Generalni providur iz Zadra postavlja 21. marta 1698. god. Stefana Vojinovića, sinovca zaslužnog pok. serdara Miloša iz Popova, za serdara Popova i okoline, a na mjesto umrlog kap. Mitra Stojanovića iz Popova.<sup>42)</sup>

Pok serdar Miloš Vojinović bio je 18. VIII 1686. god. zapovjednik mletačke postaje u Dračevu. Gen. providur Alvize Močenigo III naređuje providuru Herceg-Novoga, da preda knezu Milošu iz Popova 1 bario praha, srazmeran broj fišeka i 10 pušaka sa kojima treba da čuva Dračevo.<sup>43)</sup>

Naredbom vanrednog providura Alviza Marčelo (Marcello) od 10. IX 1698. god., koja je upućena providuru Herceg-Novoga Juliju Paskvaligo, da Grahovo i Nikšić, opskrbe potrebnim prahom i municijom preko Toma Kaića, kavalijera Antonija Bolice, šefa municije potpukovnika Dupilia, guvernera Grahova i Stefana Vojinovića serdara Popova.<sup>44)</sup>

Providur Aleksandar Molin postavlja 19. II 1689. god. Milutina Đurđevića iz Mojdeža za komandanta postaje u Zupcima, a Sava Anđelića istim ukazom za komandanta u Bajkovim Kruševicama.<sup>45)</sup>

Providur Dolfin, dekretom iz Splita od 3. VIII 1691. god., postavlja kap. Mitra Stojanovića za komandanta novoosnovane čete vojnika na stanici Carine.<sup>46)</sup> Osim toga, još februara iste godine postavljen je i Draško Palikuća iz Tople za kapetana prekomorske čete.<sup>47)</sup> Interesantno je i naređenje providura od 7. XI 1691. god., glavarima sledećih sela: Kamenoga, Prijedora, Mojdeža, Sušćepana, Ratiševine, Mokrina, Brajkovine, Kruševica, Savine, Kuta, Morinja, Ubala, Žlijeba, Poda i Tople, da svi ljudi sposobni, u tim selima za oružje, imaju se najhitnije prijaviti komandi kompanije i stanici na Ublima.<sup>48)</sup>

41) HA — F. 227, str. 12, 13, br. 2.

42) HA — PUMA (L.T. No III, br. 8), str. 5, br. 1.

43) HA — PUMA (isto), str. 12, br. 1.

44) HA — PUMA (isto), str. 19, 20, br. 1.

45) HA — PUMA — knj. 59, str. 25, 26, br. 1.

46) HA — PUMA — knj. 59, str. 59, br. 1.

47) HA — PUMA — isto, str. 49, br. 1.

48) HA — PUMA — knj. 64, str. 33, br. 1, 2.

Naročito se istakao i kap. Nikola Kecović iz Mojdeža koji je osnovao tri čete pandura od domaćih ljudi, za čuvanje granica oko Herceg-Novoga i Risna. Kecović je postavljen za kapetana tih novo-osnovanih četa, odlukom van. providura Bartola Mora od 23. X 1701.<sup>49)</sup>

Mletačke vlasti su davale, kao što smo vidjeli, zaslužnim vojnicima, vojskovođama i glavarima zemlje i posjede na novooslobođenoj teritoriji. Tako je mletačka vlast darovala 220 peraških porodica sa posjedima i kućama u gradu i okolini. Godine 1689. vidimo da je 80 starih hajdučkih porodica naseljeno u Podima i Kutima. To su one hajdučke porodice koje su bile smještene oko Perasta prije oslobođenja grada. U isto doba dobilo je zemlje u Đenoviću (Miočević) i sv. Stefanu (Sušćepanu) 120 porodica onih hajduka koji su bili kao posada u Carinama, čiji je komandant, kako smo vidjeli, bio kap. Mitar Stojanović.<sup>50)</sup>

U Herceg-Novome i okolini se nalazio najveći broj doseljenih porodica iz Hercegovine. Prema jednom popisu iz 1689. god. preseljeno je bilo iz Zubaca 130, Rudine i Korjenića 110, Dubočana i Trebinja 120 porodica. Ovi doseljenici dugo nijesu imali stalno prebivalište, već su privremeno bili smješteni. Gen. providur Molin odredio im je tek koncem 1689. god. slijedeća mjesta za naseljavanje: Mokrine, Mojdež, Žlijebi, Prijedor, Brajkovinu (Podi) sa pripadajućim seoskim atarima, sa obavezom da plaćaju desetinu od žitarica i četvrtinu od loze i ostalih zasada.<sup>51)</sup>

Hercegovački glavari na svome velikom skupu, prije seobe, u Trebinju 30. IV 1693. god. donose odluku o primanju mletačke vlasti, ali pod određenim uslovima. Starješine su prvenstveno tražile samoupravu pod mletačkom vlašću, po uzoru na Paštroviće.

U predstavci Mlečanima između ostalog se kaže:

»Tražimo za sebe kuće i posjede i da su nam slobodne naše starevine, i sve što su Turci nekome oteli. Narodu koji dođe u službu pod krila uzvišene Republike i mljetačke pravde, da naime desetine koja bi se zavela ne plaćaju više od onoga što su davali sultanu kojemu su bili potčinjeni zemljištem i prihodima.

Tražimo svako dobro od vas kao što smo imali od srpske gospode i kasnije pod sultanom i carem. Prvo molimo da nam date slobodu trgovine da možemo slobodno trgovati po zemlji i moru i svakom gradu, kako da prodamo, tako i da kupimo živu i mrtvu robu (misli na stoku i potrošačku robu) sa čim se izdržava narod bez ikakve dacije.

Molimo da se ne uzmemo u službu na principove galije nego da smo slobodni i da nas princip ne preseljava sa porodicom i druge krajeve iz naše starine, novskog okružja, koje je potčinjeno istom gradu.

<sup>49)</sup> HA — PUMA — (L.T. No III, br. 8), str. 57, br. 1.

<sup>50)</sup> Dr Gligor Stanojević — Jugoslavenske zemlje u Mletačko-turskim ratovima — Istorijski institut Beograd, str. 406; Toma K. Popović — n. d., str. 15, 16 i 17; i moj rad: Pomorstvo Poda — GPMK br. XII/1964, str. 225.

<sup>51)</sup> Kao pod br. 50 — Gligor Stanojević, str. 107.

**Želimo da iz knežine izaberemo knezove i vojvode, 12 sudija da mogu suditi ovome narodu koji treba da dođe pod principova krila i da između njih možemo izabrati jednog guvernera, da bi nekoga ko počini neki prekršaj mogao predati u ruke pravde da bude kažnjen za ono što je učinio.**

Molimo da uzvišena Republika dodijeli plate tačno od danas nama: knezovima, vojvodama i vojnicima, prema zaslugama, kao što smo imali od sultana. Tako će uzvišeni princip pokazati veliku ljubav prema svojim podanicima. Još više, uzdamo se da će nas princip pomoći, dok se oporavimo i zasnujemo boravište, sirotinju žitom, a vojnike oružjem, kojeg nemaju, i sa prahom i olovom i svakim dobrom jer dobrovoljno dolazimo pod sjenku uzvišene Republike sv. Marka.

Sve ove knežine i knezovi mole milosrdnost uzvišene mletačke Republike, da uživamo mir i da se niko ne mješa u naše manastire i crkve, koje su u selima, bilo da nam se nasilu uzmu ili da nam se nametne drugi zakon (vjera) i da imamo slobodu sve trgovine kao Paštrovići koji su stare vjeroispovjesti i principovi podanici. Sve to tražimo da se pomene u pismu generalnog providura i sopraprovidura: Kotora, Albanije i Hercegovine.

Pisano 30. aprila 1693. god. po našem bratu knezu Prodanu Magaziniću sa istinskom saglasnošću svih nas i onih koji nisu prisustvovali ovom zboru i traženjima ovih kapitula. Slažemo se sa svim onim što uradi Prodan i u njegove ruke predadosmo (molbu) u slavu božiju. Amin.

Ako bog dopusti sreću, a gospoda milost, da gospoda odadu priznanje onima koji reskiraju vlastiti život: među Turcima, Dubrovčanima i hajducima, vodeći na tu stranu narod, koji predaje zemlju u principove ruke, da budu priznati za čitava života kako njihove kuće tako i djeca koja dođu poslije nas da su nagrađena, budući da su učinili čast uzvišenoj Republici, a to su: Prodan Vojinović-Magazinović, Sava Vasiljević, Bako Petrović-Magazinović, Jovo i Simo iz Zagorske Pješave.

Ovu predstavku potpisali su: knez Vuko Vitković i Hadži Sekulović »s one strane vode i njihov vojvoda Milutin Vitković sa drugovima«.

Dalji potpisnici predstavke su: »knez Radan Vojinović-Magazinović iz Volujica i njegov vojvoda Pavo Lučić sa drugovima.

Knez Marko Ivković iz Trebinja iz Praševa Dola i Gomiljana i njegov vojvoda Ivo Popović sa drugovima.

Knez Petar Kozjac iz Čiteva i njegov vojvoda Seglaj Radulović sa drugovima.

Knez Duka Ararzević iz Zagorske Plješave i njegov vojvoda Simo Nikolić sa drugovima.

Knez Ivan Stjepanović iz Straške Plješave i njegov vojvoda Ivan Dučić sa drugovima.

Knez Milija Jovanović iz Trijebovske Plješave i vojvoda Niko Jovanović sa drugovima.

Knez Milija Zotović iz Domaševa kod Ljubomira i njegov vojvoda Petar Grujić sa drugovima.

Knez Vujat Petrović iz Duge Rake kod Ljubomira i njegov vojvoda Marko Barbatović sa drugovima i Milutin Bijelić iz Tepelića sa vojvodom i drugovima.

Knez Miroslav iz Trilja i Bobana u Popovom Polju i njegov vojvoda«. <sup>52)</sup>

Do realizovanja jednog dijela ovog zahtjeva doći će tek oko dvadesetak godina kasnije osnivanjem Topaljske komunitadi, koja je unekoliko riješila status i prava naseljenika.

Što se tiče obećanja koja su davana novonaseljenom stanovništvu, ona su ispunjavana samo onda kada je prijetila opasnost od Turaka i kada je trebalo braniti granicu i ratovati. To se jasno vidi iz jedne molbe poslana mletačkom Senatu jula 1701. god. Molbu su potpisali: knez Miloš Vojinović, knez Vuko Jovanović, Luka Jakšić, Nikola Kecović, kao glavari porodica koje doseliše iz Trebinja, Ljubomira, Zubaca i Popova u hercegnovsku krajinu, da se njima i »drugim glavarima« udijeli odnosna plata i zemlje, da se mogu prehraniti. Ti su »drugi glavari« bili kneževi: Draško Pavković, Dragutin Đurđević, Mitar Aćimović, poručnik Božo Brenudović, alfieri: Jovo Lazarević i Mitar Zubac, kneževi: Đuro Ogurlić, Mitar Žarković, Prodan Magazinović, Simo Vitković, Duka Azarović (kod Gl. Stanojevića stoji Duka Ararsević, dok u H. A. stoji Azarović, što mislimo da je tačno), Radojica Savljević, Petar Đurašević, Petar Stojanović, Pavle Dubljević, pop Andrija Kosijer, kneževi: Vujat Petrović, Duka Jovanović, Jokan Zubac, alfijer Vučić Vidić, Sava Kuljačić, Todor Vukov, alfieri: Vuko Ivanović, Marko Marić, Nikola Milosavić, kap. Sava Milošević, tenente Vasilj Vučetin i knez Jovo Vojinović, brat kneza Miloša.

Na ovu prestavku odgovoreno je 3. VIII 1701. god. Mletačka vlada naređuje providuru Herceg-Novoga: »Iz dužne zahvalnosti treba ih pomoći i učvrstiti u uvjerenju i odanosti prema nama, a nalazimo da treba doznačiti — kako smo gore naveli — koliko glavarima navedenih molbi, toliko i ostalim u navedenom spisku, platu po 4 dukata mjesečno iz državne kase doživotno i svakome po 20 komada zemlje da uživaju oni i njihovi zakoniti potomci — in perpetuo — a tako isto po 4 komada zemlje svakome članu porodice od 300 i više koji su se sklonili u dva navedena sreza (misli na novski i risanski)«. Knez Jovan Vojinović iz Bobana, brat Milošev, doveo je sobom 60 porodica. <sup>53)</sup>

Ova darovnica uslijedila je zato jer je skadarski paša namjeravao poći na Crnu Goru. Mletački providur Bartolo Moro iz Herceg-Novoga javlja 11. VIII 1701. god. u Mletke, da je čehaja skadarskog paše sa dvije do tri hiljade ljudi ušao u Crnu Goru »per astringere li popoli all' obidizenza e al' tributo«. Naredne godine 14. VIII sam

<sup>52)</sup> Kao gore — str. 381, 382.

<sup>53)</sup> Sava Nakićenović — O hercegnovskim Vojinovićima — Dubrovnik 1910, str. 69-70; Dr Đorđe Milović — Odrzi Karlovačkog mira na teritoriji Herceg-Novoga i Risna — Istorijski zapisi Cetinje 1957, knj. X, br. 1-2, str. 249, 250.

Hodaverdi-paša javlja Ivanu Bolici, da će u septembru doći u Crnu Goru »contro la cativa gente che hanno male e doneggiano giornalmente il Paese del Gran Signore«. Jedan savremeni spis kaže, da je Hodaverdi-paša »došao sa 10.000 vojnika i 4 topa«. Stacionirao je u Mrčevu Polju i od Grbljana uzeo 300 cekina a samog kneza odveo u taoce.<sup>54)</sup>

Odmah po oslobođenju grada počinje se razvijati trgovina, pomorstvo i zanatstvo. Mnogi hajduci, još kao stanovnici Perasta i okoline doživjeli su prva pomorska krštenja na oboružanim peraškim brodovima. Oni su na naoružanim brodovima presretali Turke na morima i plijenili njihovu robu. U Perastu su se organizovale čitave eskadre naoružanih brodova, koji su prebacivali hajduke na razne strane da vrše upade. Oko 1658. god. hajdučka flota je brojila oko 39 brodova. Harambaša Niko i Stevan Popović, Vuko Vidaković, Miho Kolumbarić, Božo Lučić, Miloš Vlastelinović, Vučur Drljanović, a izgleda i sam Bajo Pivljanin i Njegušević Mato, imali su svoje brodove. Jedan savremeni dubrovački dokumenat kaže, da je hajdučka flotila brojila 1660. godine nekoliko brigantina, filuka, i velikih baraka.<sup>55)</sup>

Miloš Milošević kaže: »Ti, po porijeklu čisti gorštaci još su u hajdučiji prošli prva pomorska krštenja i stekli prava navigaciona iskustva. Sticao se u tim ljudima imperativ vremena: ujediniti što savršenije u istoj ličnosti tri neophodna svojstva — trgovca, pomorca i ratnika«. <sup>56)</sup>

Odmah po oslobođenju Herceg-Novoga naredbom generalnog providura Jeronima Kornera od 1. X 1687. god. o uspostavljanju državne administracije, postavljanju službenika, trgovačkih, sanitarnih i tržnih inspektora, kontrolora mjera (đusticiera) itd. Istom naredbom naređeno je da se osnuje registar dukala i naredaba, koji se mora čuvati u fiskalnoj komori grada.<sup>57)</sup> Da bi poslovi oko uređenja tvrđave, kao i radi zaštite grada od eventualnih napada neprijatelja, osnovane su vojne jedinice kao i komanda grada. Ovdje je, pri komandi grada, postavljen kao računoispitač Frano Janković iz Kotora sa mjesečnom platom od 15 dukata.<sup>58)</sup>

<sup>54)</sup> Vladimir Čorović — Odnosaji Crne Gore sa Dubrovnikom od Karlovačkog do Požarevačkog mira — SAN, Glas CLXXXVII — Beograd 1941, str. 15.

<sup>55)</sup> Maksim Zloković — Pomorski podvizi bokeljskih hajduka — GPMK br. V/1956, str. 65, 66, 67; Radovan Samardžić — Jedan pokušaj predaje Kotora Turcima 1667 — Istorijski glasnik SAN — Beograd br. 3-4/1951, str. 27.

<sup>56)</sup> Miloš Milošević — Trgovačka djelatnost i kapital novonaseljenih hajduka kao glavni faktor razvoja pomorske privrede hercegnovskog kraja u polovini XVIII vijeka — GPMK br. XVI/1968, str. 64, 65.

<sup>57)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 1, 2, 3, br. 1.

<sup>58)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 2, 3, 4, br. 1; Petar Šerović — Borbe oko Herceg-Novoga..., str. 25, 26.

Janković je dobio »zbog njegovih osobitih zasluga« sva dobra Omera Hadži-Artičića i Resul-age Galiotovića i kuću u gradu Daut Soliman-Agića. Postavljen je 11. V 1688. god. i nadzornik koji treba da vodi evidenciju o radovima koji se imaju obavljati u gradu, kao i o utrošku cjelokupnog materijala oko izrade istih. Nekoliko dana kasnije postavljen je i rukovodilac magazina, koji će voditi računa o dodjeljivanju beškota miliciji, a 1. VIII data je dozvola Antunu Đini iz Herceg-Novoga da peče pod zakup svježi hljeb za potrebe vojske i milicije. Odmah 1. VI 1688. god. donesena je uredba o snabdjevanju solju stanovništva Herceg-Novoga i Risna, kao i milicije stacionirane na tom području. Da bi se stalo na put krijumčarenju soli, Magistrat za promet solju iz Venecije, propisao je o tome pravilnik 7. IX 1688. god. i postavio organe koji će voditi evidenciju o urednom snabdjevanju Herceg-Novoga i Risna.<sup>59)</sup>

Godine 1689. na 18. februara, dekretom zdravstvenog Magistrata iz Venecije, postavljen je za ljekara u gradu Nikola Brankodoro. Dužnost apotekara i bolničara obavljali su fratri kapucimi, koje su Mlečani doveli odmah poslije oslobođenja grada.<sup>60)</sup>

Šef katastra bio je Peraštanin Vicko Skurla, kojemu je Jeronim Korner darovao u gradu kuću Čehaje Kosića, a izvan grada dvije kuće sa zemljištem i to Junus-age, a drugu Mustafe Hadži-Asanovića.<sup>61)</sup>

Ivan Palina iz Herceg-Novoga imenovan je dekretom Gen. providura Dolfina od 5. IX 1693. god. za javnog zakletog tumača ilirskog (srpskohrvatskog) jezika kod suda i mletačkih vlasti.<sup>62)</sup>

Među prvim trgovačkim poslovima spominje se putovanje Vuka Sikimića iz Žlijeba, a nastanjenog u Topli, koji je 15. XI 1697. god. barkom putovao iz Dubrovnika za Kotor. Brod je bio pun robe koja je bila svojina Cvijetka Mirkovića iz Grahova, nastanjenog u Dvrsnu. Pošto je Vuko bio hajdučki harambaša, to su garanciju (zalog) prilikom carinjenja robe u Herceg-Novome, za njega dale neke harambaše.<sup>63)</sup> Kapetan Vuko Sikimić pominje se i u dokumentu od 11. XII 1703. god. u kojem se kapetan (prije je nazivan harambaša) Vuko žali sudu radi bespravno oduzete zemlje, koja je predata u ruke nekim došljacima.<sup>64)</sup>

Odlukom gen. providura od 1. IX 1703. god. iz Zadra postavljen je Vuko Sikimić iz Žlijeba za kapetana 3. čete pandura na mjesto umrlog Vuka Miloševića. Godinu dana kasnije 20. IX 1704. god. izdat je nalog gen. providura kap. Vuku Sikimiću da organizuje jednu

<sup>59)</sup> HA — PUMA — knj. 59, str. 7, 8, 9, 11, 12, 13, br. 1.

<sup>60)</sup> Petar Šerović — kao i pod br. 2, str. 27.

<sup>61)</sup> Isto, str. 31.

<sup>62)</sup> HA — PUMA knj. 59, str. 23, 49, br. 1.

<sup>63)</sup> Miloš Milošević — n. d., str. 80, 122.

<sup>64)</sup> HA — F. XXIII, str. 1, br. 1.

četu pješadije. Senat dekretom od 20. IX 1710. god. imenuje Vuka Sikimića kapetanom jedne novoorganizovane čete pješadije.<sup>65)</sup>

Providur Zorzi dodjeljuje kap. Vuku Sikimiću iz Žlijeba 1711. god. kuću i vinograd, zatim 12 komada zemlje u Kutima, u mjestu zvanom Sopot, a 1714. god. neke nekretnine u okolini Herceg-Novoga.<sup>66)</sup>

Sladoje Tomašević i Nikola Vukičević su se isticali kao dobri i vrijedni trgovci i organizatori tranzita robe u Herceg-Novome. Harambaša Sladoje Tomašević dobio je 6. III 1701. god. od Van. providura u Kotoru pohvalnicu radi toga što »stalno izaziva takmičenje i pristizanje robe« čime postiže i druge na rad, a time povećava i državne prihode.<sup>67)</sup> Mletačka vlast ustupila je 9. II 1689. god. M. V. zemlje Turčina Jelibašića u Trebesinu Sladoju Tomaševiću iz istog sela za naročite zasluge učinjene Republici.<sup>68)</sup>

Prilikom bavljenja u Italiji vojvode Vuka Sikimića iz Žlijeba sa sinom kap. Simom izgleda da je vlast mletačka izložila javnoj prodaji kuću i zemlje Vukove. Zato Vukova žena moli mletačke vlasti 2. IX 1702. god. da obustave ovu javnu dražbu do povratka njenog muža, vojvode Vuka.<sup>69)</sup>

Mlečani, da bi zaštitili snabdjevanje hranom Herceg-Novoga i njegove okoline, zabranjuju izvoz žitarica, mnogih prehrambenih artikala, vina i vune. Justin de Riva potpisao je ovo naređenje 14. VII 1705. god. jer je ova godina bila sušna i prilično nerodna.<sup>70)</sup>

Trgovina sa Turskom pomalo se razvija i to u predahu između neprijateljstava. Hercegovački zapovjednik Bećir-paša god. 1707. izvještava van. providura o sultanovom fermanu, kojim se na osnovu reciprociteta dozvoljava mletačkim podanicima slobodni tranzit i trgovina u Otomanske zemlje za vrijeme trajanja od jedne godine.<sup>71)</sup> Ove su se dozvole uvijek obnavljale kada nije bila zategnuta situacija na granicama. Mletačke vlasti su davale propusnice trgovcima sa svog teritorija za Trebinje, Grahovo, Gacko, Rudine, Nikšić, Nevesinje, Popovo, Drobnjake, Sarajevo i Beograd. O ovim putovanjima je lijepo i dokumentovano pisao Miloš Milošević u Zborniku »Boka 2«.<sup>72)</sup>

<sup>65)</sup> HA — PUMA — (L.T. No III, br. 8), str. 75, 88, 167, br. 1.

<sup>66)</sup> HA — PUMA — (L.T. No IV, br. 9), str. 64, 83, br. 1.

<sup>67)</sup> Miloš Milošević — n. d., str. 68, 69.

<sup>68)</sup> HA — PUMA — knj. 63, str. 2, br. 2.

<sup>69)</sup> Miloš Milošević — Prilozi problematici kopnene trgovine poslije osvajanja Herceg-Novoga i okoline od Turaka 1687. godine — Boka br. 2, Herceg-Novi 1970, str. 89.

<sup>70)</sup> DAK — PU — 196-210.

<sup>71)</sup> DAK — PU — 130-146.

<sup>72)</sup> Miloš Milošević — kao pod br. 69, str. 83-119.

Trgovina i zanati svih vrsta uvode se postepeno da bi sredinom ovog razdoblja dospjeli do zavidnih razmjera. Pored ostalih zanata pada u oči da je bio razvijen zlatarski i puškarski zanat, zatim izrada narodnih odijela kojih je bilo u gradu do naših dana.

Staro brodogradilište koje je za vrijeme turske vladavine izrađivalo fuste i razna »drijeva«, bilo je potpuno ratom uništeno. God. 1688. hercegnovski providur Donado javlja da »u gradu nema ni radnika ni materijala za popravke brodova«. Odlukom Senata u Veneciji od 16. III 1698. god. odobrava se izgradnja u Herceg-Novome četiri manja broda »za ličnu upotrebu«. Prema odluci mletačkih vlasti brodovi će biti oslobođeni lučke takse na katarke (alboraggio). Ova uredba u mnogome je doprinjela razvijanju brodogradnje i brodarstva u ovom kraju.<sup>73)</sup> Vidimo da 17. VI 1700. god. meštar d'Angelis, brodograditelj iz Korčule, vrši popravku jednog broda na hercegnovskom brodogradilištu, o čemu providur Herceg-Novoga izvještava vanrednog providura u Kotoru.<sup>74)</sup> God. 1719. providur Herceg-Novoga javlja kotorskom arsenalu da su u hercegnovsko brodogradilište stigla dva stolara (brodograditelja) i da su odmah zaposleni. Alvize de Franéesko, stolar (brodograditelj) nastradao je u šumi, gdje je bio zaposlen u sječi drva uslijed eksplozije jedne mine. Brodograditelj je rukovodio sječom drva u jednom od hercegnovskih sela. 1719. javlja hercegnovski providur kotorskom arsenalu za nezgodu de Franéeska.<sup>75)</sup> Mlečani su odmah imenovali komandanta arsenala u Herceg-Novome koji je, izgleda, u svemu bio potčinjen vanrednom providuru u Kotoru. Ovaj arsenal je jedno vrijeme primao potrebni materijal za rad iz arsenala u Kotoru, što se vidi iz izvještaja kotorskog vanrednog providura o isporuci materijala za mjesec: jul, avgust i septembar 1720. god. koji detaljno govori o pojedinim potrebnim artiklima.<sup>76)</sup>

Miloš Milošević napominje da se drvo za potrebe brodogradilišta sjeklo u hercegnovskom kraju, ne samo za potrebe Herceg-Novoga i njegovog brodogradilišta, već se drvo sjeklo i za potrebe Kotora i Budve. Vidimo da se sječa vršila u Bijeloj, Kruševicama, Kutima, Obalici, Rujevom, Lastvi (Kutskoj), zatim u Morinju, Bogdašiću i Luštici.<sup>77)</sup> Iz jednog dokumenta vidimo da hercegnovski providur 1721. god. naređuje glavaru sela Bogdašića da odmah odredi ljude pogodne za sječnu drva (ovdje se misli na građu iz obližnjeg Vrmca).<sup>78)</sup> Dubrovački dokumenti iz 1747. i 1748. god. spominju: Božović Sima Božova, brodskog tesara (kalafata) iz Herceg-Novog i Ivanović Petra,

<sup>73)</sup> Miloš Milošević — kao pod br. 56 — GPMK, XVI/1965, str. 18.

<sup>74)</sup> DAK — PU — XVIII — 100. Vidi moj rad: Brodogradilišta u Boki — GPMK br. VIII/1959, str. 71-86.

<sup>75)</sup> HA — F. 71, str. 7, br. 1.

<sup>76)</sup> HA — F. 71, str. 12, 13, br. 2.

<sup>77)</sup> Kao pod brojem 73, str. 81.

<sup>78)</sup> HA — F. 70, str. 89, br. 1.

brodskog tesara također iz Herceg-Novog. Zatim se spominje Martijin Ivan, pilot 1747. god., a 1748. kao brodski tesar. Palikuća Aleksandar kao brodski tesar spominje se 1746. god., a kao »nochiere« 1749, zatim, opet kao pilot 1752. također iz Herceg-Novoga. Iste godine bio je brodski tesar i Sekulić Jovan rodом iz ovog grada.<sup>79)</sup>

Godine 1720. kotorski providur naređuje hercegnovskom arsenalu da snabdije brod kapetana Petra Podgorice sa tendom (prekriivačem) i još nekim brodskim potrepštinama, a po svoj prilici za račun mletačkih vlasti, jer u jednom ranijem dokumentu vidimo kapetana Podgoricu kao mletačkog službenika u poslovima prevoza potrepština za vojsku i miliciju.<sup>80)</sup>

U hercegnovskim dokumentima susrećemo naše ljude kao patrone i brodovlasnike tek deset ili petnaest godina nakon preseljavanja u ove krajeve. Interesantno je da su naši ljudi za kratko vrijeme stekli, pored naprijed rečene pomorske vještine, i potrebni kapital za nabavku plovnih objekata i za trgovinu.

Patrun Petar Baltić iz Tople stigao je 22. maja 1705. god. teretom žita i kukuruza iz Albanije. Prijavio je lučkim vlastima da želi teret istovariti u hercegnovskoj luci, jer je isti bio namijenjen mjesnoj prodaji.<sup>81)</sup>

Knez Prodan Magazinović iz Tople, jedan od potpisnika predstave mletačkim vlastima od jula 1701. god., a inače vrlo ugledan i hrabar a nadasve okretan čovjek, kupio je 14. avgusta 1705. god. jednu tartanu od patruna Marka Bakijevića iz Perasta. Ugovor je sklopljen istog dana kod suda u Herceg-Novome, pa je brod registrovan, istoga dana kod lučkih vlasti.<sup>82)</sup>

Rade Petrović trgovac iz Tople i patrun Tomo Petrov (Tomaso di Pietro) iz Kuta dovoze teret žita iz Albanije, Tomovim brodom u hercegnovsku luku na 31. X 1705. god. Radi nekog nesporazuma oko istovara tereta Tomo je bio saslušan od mletačkih vlasti.<sup>83)</sup>

Ove godine dovoze žito iz Albanije i dva peraška patruna i to: Hristifor Balarin na 31. X i pat. Nikola Senjanović na 1. XI. Žito je bilo istovareno u hercegnovskoj luci i namijenjeno hercegnovskim trgovcima radi prodaje narodu.<sup>84)</sup> Po svemu izgleda da je god. 1705. bila nerodna jer vidimo veliku potragu za hranom u ovom kraju.

Osim žita, iz Albanije se vozi rujevina, vuna, smola, ulje, koža, duvan i katran. Patrun Luka Milošević iz Kuta, stigao je iz Albanije

---

<sup>79)</sup> Josip Luetić — Bokeljski pomorci u službi na dubrovačkim brodovima u XVIII stoljeću — GPMK, br. III/1955, str. 81-86.

<sup>80)</sup> HA — F. 70, str. 441, br. 1.

<sup>81)</sup> HA — F. 25, str. 1, br. 1.

<sup>82)</sup> HA — F. 25, str. 350, br. 7.

<sup>83)</sup> HA — F. 25, str. 10 i 46, br. 1.

<sup>84)</sup> HA — F. 25, str. 47, br. 1.

u hercegrovsku luku s teretom rujevine i katrana na 6. juna 1706. god. Iste godine patrun Vučeta Rišnjaniin iz Tople uplovio je u hercegrovsku luku brodom iz Albanije sa 120 stara smole, nešto žita i drugih namirnica. Ovaj teret bio je namijenjen za Split, pa je brod u hercegrovskoj luci snabdjeven potrepštinama prosljedio na 2. VII iste godine. Patrun Kostantin Đurđević iz Tople dolazi iz Drača u hercegrovsku luku svojim fregadunom na kojemu je bio teret bivolskih koža i duvana. Teret je iskrcan u Herceg-Novome na 11. XI 1706. god.<sup>85)</sup>

Patrun Jovan Šarabaća iz Tople dolazi svojim brodom u hercegrovsku luku i dovozi iz Drača teret vune, ulja i pšenice. Lučke vlasti su mu dozvolile istovar u gradu na 15. X 1706. god. jer je teret bio namijenjen mjesnoj prodaji. Interesantna je izjava patruna Jovana Matišorovića iz Tople, koji je dao pred lučkim vlastima, da odustaje od namjeravanog putovanja za Albaniju, jer neće da putuje u društvu nekih Turaka iz Trebinja, tj. Matišorović ih nije htio ukrcati na svoj brod kao putnike. Izjavu je dao lučkim vlastima 10. XII 1706. god.<sup>86)</sup>

U ovo doba, pored uvoza, vidimo da se iz hercegrovške luke izvoze slijedeći artikli: drvo, koža, sir, duvan, meso itd.

Patron Ilija Cvijetović iz Tople, dobio je dozvolu lučkih vlasti 1706. god. da može svojim brodom izvesti iz Herceg-Novoga teret razne robe za Senigaliju (Italija). Iste godine izvozi za Senigaliju teret koža patrun Boško Palikuća iz Tople, zatim patrun Vukašin Mirković iz Tople izvozi sir za Split, te patrun Sava Šarabaća također teret razne robe svojim brodom iz Herceg-Novoga za Senigaliju na 30. VI. Sava Šarabaća se spominje da je skupa sa Vukom Mićovim iz Tople, poslije jednog putovanja, izdržao kontumaciju u Lazaretu, odakle je otpušten 3. XI 1706. god.<sup>87)</sup>

Patruni: Jovan Živković, Petar Ivošević, Nikola Danilović, Rade Vlastelinović, Mijat Komnenović, Niko Draškov Palikuća, Božo Nikolić, Nikola Kaić, Jovan Čurdžija, Nikola Živković, Mato Lazović, Nikola i Petar Petrović, Vuko Petrović, Dragutin Magazinović, Jovan Bjelopavlić, Ilija Cvijetović — svi iz Tople; zatim Božo Franović, Milutin Brkanović, Hristifor Bronza iz Herceg-Novoga, te Marko i Nikola Sikimić iz Žlijeba, Vuko Čorović iz Savine, Blažo Petrović, Nikola Marinović, Jovan Rišnjaniin, Petar Batlajić iz Tople, Nikola Vukov, Blažo Petrović, Đuro Radulović, Petar Nikolić iz Poda; patruni: Simo Mitrović, Nikola Magazinović, Jovan Palikuća, Jovan Šćepanović, Simo Petrović, Gavriilo Jovanov, Nikola Sikimić i Draško Petrović — svi iz Tople; dalje patruni: Luka Moro iz Miočevića,

<sup>85)</sup> HA — F. 25, str. 98, 107, 108 i 153, br. 1.

<sup>86)</sup> HA — F. 25, str. 126, 127, br. 1 i str. 153, br. 2.

<sup>87)</sup> HA — F. 36, str. 7; F. 25, str. 35, br. 2.

Mitar i Simo Petrović iz Kumbora, te Jovan Cvjetković i Stevan Stojković iz Baošića i Gavriilo Kvekić iz Poda, izvršili su od 1710. do 1720. god. svojim tartanama, gajetama, tartanelama, barkovima, trabakulama i bracerama oko 90 putovanja, gdje su izvozili i dovozili u hercegnovsku luku: kukuruz, razna žita, vino, ulje, sir, kaštradinu, suvu i sirovu kožu, duvan, vunu, svilene čaure, slanu ribu, slane jegulje, stoku (goveda, ovce, koze, konje), drvo, katran, rujevinu, smolu itd. Putovanja su bila za Veneciju, Trst, Istru, Zadar, Split, Dubrovnik, Budvu, Ulcinj, Drač, Valonu, Krf, Solun, Senigaliju, Ankonu, Bari itd.<sup>88)</sup>

Od god. 1720. do 1730. imamo slijedeće patrone, kapetane i brodovlasnike: patron Nikola Palikuća iz Tople vlasnik je tartane *Madona della Carmine e St. Izepe* i tartane *Madona della Salute*, Marko Komnenović i Stefan Tripković vlasnici fregaduna *Madona del Rosario*, Luka Matijašević iz Tople, te Vuk Bjelopavlić vlasnici tartane *Madona del Rosario*, Jovan Nikolić, Vasilije Milinković, Đorđe Bjelopavlić, Marko Živković, Luka Bjelopavlić, patron Petar Nikolin (Gorakuća), Mato Lazov (Mirković), Gavriilo Milutinović, Andrija Nikolin Gorakuća (Arbanas), Vasilije Vojinović, Jovan Donović, Jovan Špadić, Marko Konstantini, Trifun Radojlović, koji je bio vlasnik tartane *Blažena gospa od Škrpjela*, Vuk Baltić, Jovan Stanišić, Nikola Magazinović, Jovo Drago Palikuća, Đorđe Šarabaća, Đuro Duković, Jovan Palikuća, koji je bio vlasnik tartane *Sta. Veneranda*, Mijat Komnenović vlasnik tartane *Madona Anunciata*, Luka Petrović, Jovan Radović, Dragutin Magazinović, Vojinovići: Vojin, (Todor), Vasilije (Vaso), svi iz Tople, te patruni: Novak Milojević iz Kumbora, zatim patruni Nikola Petrović, Draško Petrović, Andrija Misinezović (Misinez), Luka Vučetin, Petar Musić, kap. Marko Pavlović sin pok. kap. Gligora — svi iz Poda, te Nikola Markov Crnogorčević, kap. Tomo Markov Crnogorčević iz Baošića, Jovo Nikolin Zloković iz Bijele (u dokumentu stoji Zuane iz Tople), Filip Želalić također iz Bijele.

U ovom razdoblju vidimo da je privredni život Herceg-Novoga koraknuo brzim tempom pa je veliki broj patruna, kapetana i trgovaca koji su učinili veliki broj trgovačkih putovanja u napred navedenim pravcima nadodajući još dalje luke: Zante, Patras, Afriku, i naše: Bojanu, Neretvu, Korčulu.<sup>89)</sup>

<sup>88)</sup> HA — F. 40, 42, 44, 48, 53, 70. Vidi moje radove: Pomorstvo Baošića — GPMK, br. VII/1958, str. 209-222; Pomorstvo Poda — GPMK, br. XII/1964, str. 221-247 i — Prilozi za istoriju pomorstva Kumbora — GPMK br. XVII/1969, str. 57-58; kao i rad Petra Šerovića: Nekoliko podataka o pomorstvu hercegnovske opštine XVIII i XIX v. — GPMK, br. II/1953, str. 49-71.

<sup>89)</sup> HA — F. 78, br. 16, 27, 32, 76, 296, 297; F. 79, br. 24, 25, 26, 47; F. 82, br. 21, 22; F. 83, br. 2, 19, 39; F. 85, br. 142, 447; F. 87, br. 190, 191, 193; F. 103, br. 239, 384; F. 329, br. 5, 6, 7, 11 do 16, 24 do 26, 28, 29, 31 do 33, 42, 43, 50 do 54, 58; F. 520, br. 533 do 541, 544. Vidi gore navedene radove.

Pomorci i trgovci gotovo sve međusobne sporove riješavali su nagodbom a ako ova nije uspjela spor su prepuštali Sudu dobrih ljudi. Interesantan je spor koji je nastao između Save Šarabaće i Petra Miloševića, oba iz Tople, prilikom brodoloma Savine tartane, kojom je zapovjedao Petar Milošević 1729. god. Ovakav spor je obično riješavao lučki kapetan (admiral luke) sa vještacima koji su bili obično stariji pomorski kapetani, a presudu je donosio mletački sud. Da bi se izbjegla sudska procedura, kao i odnosni troškovi, stranke su sporazumno imenovale »dobre ljude« da presude u odnosnom sporu. U Sudu dobrih ljudi su imenovani za ovaj spor: Tripun Milin i Marko Florio iz Prčanja, Marko Gasai iz Herceg-Novoga i Mijat Komnenović iz Tople. Sud je zasjedao u Toploj.<sup>90)</sup>

Još jedan spor, koji je nastao između kap. Mijata Komnenovića i patruna Đorđa Ilije Bjelopavlića, oba iz Tople, sa jedne strane i njihovih mornara sa druge strane. Mornari tartane *Madona del' Anunziata* tuže Sudu dobrih ljudi brodovlasnike Komnenovića i Bjelopavlića 1730. god. radi nepravilne razdiobe dobiti, koju su imali prilikom prevoza robe pomenutom njihovom tartanom za Veneciju. Sud je donio presudu u korist mornara i naredio isplatu duga.<sup>91)</sup>

Navešćemo i Sudu dobrih ljudi, koji je zasjedao u manastiru Savini na 14. februara 1726. god. a koji je sudio prilikom spora, koji je nastao prigodom diobe ostavštine nasljednika pok. Rada, Jova i Mitra Vlastelinovića iz Risna. Ovaj je sud sačinjavao: patrijaršijski arhidakon Jefrem Stanković, mitropolit hercegovački Arsenije Gavrilović, arhimandrit manastira Savine Leontije Nikolin Rajović, kap. Petar Čelović, kap. Mitar Kolumbarić, oba iz Risna i kap. Đuro Ogurlić iz Kuta, nastanjen u Herceg-Novome. Sud je nagodio nasljednike braće Vlastelinovića iz Risna i potpuno pravedno razdijelio njihovu imovinu.<sup>92)</sup>

Koliki je intenzitet trgovine i trgovačkih putovanja bio u razdoblju od 1730. do 1740. god. najbolje se vidi po tome, što je u ovom razdoblju obavljeno oko 400 trgovačkih pomorskih putovanja. Sva su ova putovanja obavili patruni kap. i brodovlasnici iz hercegnovskog kraja. Interesantno je napomenuti da su brodovlasnici i mornari bili ne samo iz primorskih mjesta hercegnovske krajine, već i iz onih udaljenijih od mora, kao što su Kutu, Podi, Sasovići, Žlijebi, Kameno, Mokrine, Ratiševina i Kruševica (poviše Bijeje). U hercegnovskim arhivskim spisima registrovano je još dva puta ovoliko putovanja peraških, dobrotskih, prčanjskih, risanskih i stolivskih brodova, bilo da dovoze robu u hercegnovsku luku ili izvoze ili svraću

<sup>90)</sup> HA — F. 85, str. 147, br. 1.

<sup>91)</sup> HA — F. 103, str. 278, 279, br. 1.

<sup>92)</sup> HA — PUMA — knj. 21, str. 48, 49, br. 1.

na putovanjima za Italiju i Dalmaciju da bi se opskrbili vodom, hranom i ostalim potrepštinama.<sup>93)</sup>

Ne samo u ovom periodu već i do samog pada Mletačke Republike 1797. god. vidimo stalan uspon brodarstva, pomorske i kopnene trgovine. U nedostatku prostora nećemo navoditi ni brodove ni pomorce ni njihova putovanja, već ćemo se sa time pozabaviti u jednom narednom našem radu.

Karavanska trgovina, i ako je u početku ometana od Dubrovačana, počinje postepeno napredovati. Karavanski saobraćaj poznatim putem Herceg-Novi — Sutorina — Mrcine — Zupci, pa dalje u zaleđe do Sarajeva i sve do samog Beograda počinje se intenzivnije i bolje razvijati. Bogato područje sa kojega je silazila raznolika trgovačka roba bilo je neiscrpno za hercegrovsku trgovinu i pomorstvo. Istina, ovaj kopneni saobraćaj bio je vrlo često ometan napadima hajduka, Turaka, pa i samih podanika Dubrovačke Republike. Na čitavo područje Herceg-Novoga i njegove okoline sa Risnom odnosile su se sve povlastice date od mletačkog senata, kao i nastojanje mletačkih vlasti u Kotoru i Herceg-Novome da se oživi trgovina sa zaleđem i da dođe do naročitog izražaja pomorska trgovina i tranzit. Naglasili smo da je u slučaju neprijateljstava između Mletačke Republike i Turske potpuno iščezavala svaka robna razmjena. O hercegrovskoj kopnenoj trgovini detaljno je pisao Miloš Milošević u prošlogodišnjem broju našega zbornika.<sup>94)</sup>

Vidjeli smo da hercegovački prvaci u svojoj predstavi mletačkim vlastima iz Trebinja od 30. aprila 1693. god. traže kao jedan od uslova prelaska na teritoriju Republike, da imaju sva prava kao i Paštovići. Mletačke vlasti su mnogo puta obećavale, ali su izbjegavale i otezale da izvrše obećanje. Učestvovanje naših ljudi u borbama oko oslobođenja Risna, Herceg-Novoga, kao i učestvovanje hajduka u Kandijskom ratu (1645-1669), te u borbama oko Grahova, Trebinja, Klobuka, Popova, Ljubomira, Korjenića, Zubaca, Bara, Ulcinja itd. su zadužile Mletačku Republiku da blagonaklonije gleda na razne probleme doseljenika.<sup>95)</sup> Mletačka vlada radi svega ovoga nije se mogla oglušiti o molbu jedne deputacije iz 1718. god. koju su sačinjavali knezovi: Ilija Cvijetović, Nikola Zloković, Dragutin Magazinić i Mihail Komnenović — rečeni Maglaević. Pomenuti knezovi — izaslanici — između ostaloga su molili dužda i mletački Senat da im dopuste ustanoviti na Topli komunitad, po primjeru Grblja i Paštovića. Dužd Jovan Kornelije (Joannes Cornelio) na njihovu molbu odgovorio je svojim dukalom od 14. jula 1718. god. odobrivši im osnivanje Komunitadi na Topli. U dukalu se između ostaloga kaže:

<sup>93)</sup> HA — F. 87, 103, 117, 118, 128, 130, 144.

<sup>94)</sup> Kao pod br. 72.

<sup>95)</sup> HA — PUMA — Libro Terminazioni br. II, III i IV.

»Naređujemo, dakle, i dozvoljavamo im:

Da mogu slobodno, kao i do sada, živjeti u svojoj pravoslavnoj vjeri (nel loro Rito Greco — Serviano) a da ih niko zato ne smije uznemiravati, i da mogu popravljati svoje crkve i manastire, kada to nađu za potrebno«. Zatim naređuje providuru da starim i novim podanicima razdijeli zemlju kao što su to u svojoj predstavi tražili »i da jedan dio od tih zemalja dopadne i sabornu crkvu na Topli«.

Važna je bila i odredba koja se odnosi na procvat trgovine i privrede. U dukalu se kaže: »Da se opraštaju od carine ali samo za domaće stvari i proizvode, što se izvoze iz krajine hercegnovske u druge krajeve Naše države onako kako je to već ranije utvrđeno s Perašanima, s Grbljanima i sa Paštrovićima«.

»Da u predgrađu Herceg-Novoga, a na Topli, kao što mole, mogu osnovati opštinu (comunità) kojom će upravljati kapetan, 4 suđe i pisar koje će narod birati između sebe, a mijenjaće ih svake godine«.

Opština tj. ovo tijelo je sudilo građanske sporove i to kako smo napred vidjeli, dok je Sud dobrih ljudi bio ustanova koja je živjela u običajnom pravu Boke još prije osnivanja ove komunitadi. Vidimo iz raznih presuda da se kao prisuditelj Suda dobrih ljudi često spominje i »kapetan komunitadi topaljske«, kao i njegove izabrane suđe. Ovakvo suđenje Dobrih ljudi bilo je različito od onog koje je sudilo kao opštinska instanca, tj. kapetan i 4 suđe. Onaj koji nije bio zadovoljan presudom kapetana i opštinskih suđa tražio je pravdu kod mletačkog suda. Radi toga ne treba miješati ove opštinske sudove sa Sudom dobrih ljudi. Kapetan ili predsjednik opštine topaljske primao je iz mletačke državne kase 10 dukata mjesečno. Dalje se navodi da se narodu ovoga kraja daje 6 zastava i 1 stijeg (barjak) od standarda, kao i 500 pušaka za čuvanje granice od neprijatelja, time da se ove puške povrate vojnoj komandi kada predstane bojazan od neprijatelja.<sup>96)</sup>

Dukalom od 14. jula 1718. god. udaren je temelj topaljskoj, a kasnije i hercegnovske opštine. Topaljska komunitat je na ovim narodnim osnovama tj. slobodno biranje opštinskog časništva i drugo, trajala do pada Mletačke republike (1797. god.).

Ovim istim dukalom dato je bilo upravi Komunitadi da može suditi isključivo u građanskim i imovinskim sporovima i to samo u prvom stepenu. Suđenje u krivičnim sporovima spadalo je u nad-

---

<sup>96)</sup> Iz knjige: Raccolta di decreti, terminazioni et Attestati emanati a favore dela Fedelissima Comunità di Topla, Composta dei Territoriali di Castel Nuovo et erretta merce la Publica Grazia nel luogo medesimo di Topla sopra Supplicazioni degl' Infracritti suoi Ambasciatori... Ova rukopisna knjiga čuva se danas izložena u Zavičajnom muzeju u Herceg-Novome. Vidi: Tomo K. Popović n. d., str. 141.

ležnost mletačkih sudova. Da bi se izbjeglo miješanje tudinaca (Mlečana) u krivičnim stvarima i poslovima naših ljudi, pribjegli se kao jedinog mogućoj formi suđenja Sudu dobrih ljudi. Ovaj sud sudio je razna ubistva, ranjavanja, otimačine, namjerne paljevine, poljske štete, štete nastale oko pomora stoke itd. Sudovi dobrih ljudi su stara sudska instanca u Boki koja je sudila po narodnom — običajnom pravu, a koje je imalo svoje korjene u Dušanovom zakoniku. U jednoj presudi od 7. IX 1718. god. kaže se: »Sudili smo prema običaju na ovoj teritoriji«. <sup>97)</sup>

Prvi kapetan u novoosnovanoj Komunitadi bio je knez Nikola Zloković iz Bijele i to od jula 1718. do 1719. god. kad ga je zamijenio Simo Milutinović, kojega pojedini dokumenti nazivaju knez Simo Tomašević rečeni Milutinović. Simov stric Sladoje Tomašević odlikovao se u borbama prilikom oslobođenja Herceg-Novoga od Turaka. Simo Milutinović-Tomašević zajedno sa Dukom Petrovićem živo je nastojao da se što bolje sagradi pravoslavna crkva sv. Spasa u Toploj, koja je građena od 1709 do 1713. god. Kapetan Simo Milutinov-Tomašević je i veliki dobrotvor crkve sv. Spasa, jer joj 1742. god. ostavlja neke nekretnine u Sušćepanu i Toploj, a manastiru Savini nekoliko parcela zemlje u Mokrinama. Kapetan Simo je bio dva puta biran za kapetana Komunitadi i to za 1719. i 1720. godinu. <sup>98)</sup>

Za doba predsjednikovanja kapetana Sima Milutinovića 1720. god. bili su opštinski suđe: Sava Kujačić, Vuko Želalić, Pero Lučić i Jovo Đuričić. <sup>99)</sup>

Prema dosad ispitanim i proučenim dokumentima, ne možemo za sve godine trajanja Topaljske komunitadi navesti kapetane i ostale časnike. Istina postoji jedan spisak načelnika opštine topaljske, prikazan u članku *Općina topaljska* od Sava Nakićenovića (Kalendar Boka za 1912), koji članak upoređivan sa dosad prikupljenim arhivskim podacima nije tačan. Treći po redu — po našem nalazu — bio je kapet. Savo Šarabaća za godinu 1726. U ovoj godini sretamo slijedeće suđe i to: Jovan Šarić, te Simo Gopčević iz Poda, poznat kao trgovac i patrun broda, koji vozi 1732. god. duvan iz Albanije, zatim Jovo Kecović i Petar Stanišić. <sup>100)</sup>

<sup>97)</sup> Dr Đorđe Milović — Prilog proučavanju sudova Dobrih ljudi u komunitadi topaljskoj (mletački period) — Istorijski institut NR Crne Gore, Cetinje 1959, str. 5, 6, 7, 12; Vidi: HA — PUMA — F. 68, str. 2.

<sup>98)</sup> Knez Niko Zloković se od 1718. god. naziva i kapetan, što se vidi iz jednog zapisa na starom ikonostasu crkve sv. Gospođe u Bijeloj, čiji je on bio kltor 1718. god., a koji je oltar slikao po svoj prilici slikar Hristifor Rafailović; za kapetana Sima Tomaševića vidi: HA — PUMA — F. 68, str. 2; F. 15, str. 79, 80, br. 2.

<sup>99)</sup> Petar Šerović — Iz arhiva stare topaljske opštine kod Herceg-Novoga — Glasnik Etnografskog muzeja, Beograd VII, 1933, br. 146.

<sup>100)</sup> Petar Šerović — n. d., str. 146; HA — F. 320, str. 31, br. 1; HA — PUMA — F. 87, str. 20, br. 1.

Za god. 1728. bio je izabran za kapetana Komunitadi Nikola Stojković iz Baošića, patrun broda i poznati trgovac.<sup>101)</sup>

Za godine 1729, 1740-1742. i 1750. opet sretamo kao kapetana Komunitadi Nika Zlokovića iz Bijele, koji se u pojedinim dokumentima naziva i harambaša.<sup>102)</sup>

God. 1745. bio je suđa opštine Jovo Laketić iz Poda poznat kao trgovac i privrednik u Herceg-Novome.<sup>103)</sup>

God. 1743. bio je izabran za kapetana Jovan Avramović-Rajević rodom iz Sasovića, naseljen kao zlatar u Herceg-Novome.<sup>104)</sup>

Godinu dana kasnije 1744. biran je čuveni Dragutin Magazinić koji je 1718. bio član deputacije kod dužda, a inače poznat kao trgovac i privrednik,<sup>105)</sup> a 1751. izabran je Gavrilo Kvekić sa Poda. Gavrilo se spominje 1741. kao glavlar Poda, trgovac i pomorac, putuje već 1719. trgovačkim poslom svojim barkom u Dalmaciju.<sup>106)</sup>

Kapetan Vukoje Vukov (po svoj prilici Vuković) iz Kuta bio je 1752. god. biran za kapetana Komunitadi, a suđa mu je bio između ostalih Jovo Zloković iz Bijele<sup>107)</sup> Kapetan Jovo Žarković poznati brodovlasnik i trgovac iz Tople bio je biran dva puta: za godinu 1755. i 1766. Žarković je 1751. god. za načelnikovanja Gavrila Kvekića bio suđa.<sup>108)</sup> Kapetan Marko Ožegović iz Kuta bio je biran 1759. god.<sup>109)</sup> God. 1763. i 1764. biran je dva puta uzastopce Filip Želalić iz Bijele. Filip je bio pomorac i ugledni trgovac, učestvovao je kao aktivni kapetan u Sudu dobrih ljudi 1764. god. u crkvi sv. Nikole na Topli.<sup>110)</sup> Iz jedne presude vidimo da je 1766. god. bio kapetan od Komunitadi Đurica Kosić, a suđe Marko Gorakuća, Petar Dostinić, Simo Kočetanović i Jovo Zloković. U to doba su bili glavari Jovo Vušinov u Toploj, knez Marko Zloković, glavlar Bijele, dok je kancelar komunitadi bio Đorđe Radić. Đurica Kosić je ponovno biran za načelnika 1768. god.<sup>111)</sup>

<sup>101)</sup> HA — PUMA — knj. 15, str. 168, br. 4.

<sup>102)</sup> Petar Šerović — Bijela u Boki Kotorskoj, starine i poreklo stanovništva — Spomenik SAN, CV (Zbornik izveštaja o istraživanju Boke Kotorske II), Beograd 1956, str. 189. Vidi: HA — F. 321, str. 77, 78, br. 1; F. 321, str. 158, br. 1; 321, str. 134, 135, br. 2.

<sup>103)</sup> HA — F. 321, str. 158, br. 1.

<sup>104)</sup> HA — F. 196, str. 5, 6, br. 2.

<sup>105)</sup> HA — F. 147, str. 3, 34, 70, br. 5.

<sup>106)</sup> HA — F. 338, str. 73, br. 1; HA — PUMA — F. 109, str. 31, br. 1; F. 185, str. 1, br. 1. Vidi moj rad: Pomorstvo Poda — GPMK XII/1964, str. 228.

<sup>107)</sup> HA — F. 183, str. 247, br. 1.

<sup>108)</sup> HA — PUMA — knj. 81/2, str. 62, 63, br. 1; knj. 90, str. 24, br. 1.

<sup>109)</sup> HA — F. 201, str. 66, br. 2.

<sup>110)</sup> Kao pod br. 97, str. 46. Vidi: HA — PUMA — knj. 85, str. 82, 83, br. 1; knj. 86, str. 58, br. 1.

<sup>111)</sup> Petar Šerović — Iz arhiva stare topaljske opštine..., str. 36. Vidi: HA — PUMA — knj. 231, str. 61, br. 1.

U zapisniku Komunitadi topaljske, koji govori o postavljanju »barjaktara od stendarda« vidimo da je Nikola Gorakući potpisan kao kapetan od komunitadi. Nikola Gorakući se spominje 1741. kao »serdar krajine novske«. <sup>112)</sup>

Jovo Cicović bio je biran 1774. god., ali zbog neke greške poziva ga providur Kotora u grad i hapsi i naređuje da se na njegovo mjesto postavi kapetan Jakov Nakićenović iz Kuta i da se Cicoviću stavi do znanja da ne smije sazivati zbor Komunitadi bez prethodnog odobrenja vlasti. Na dan 16. VIII 1775. god. providur Kotora naređuje providuru Herceg-Novoga da se oslobodi zatvora kapetan topaljske komunitadi Jovo Cicović i da dalje vrši dužnost kapetana do biranja novog i da mu isplate sve zaostale plate. <sup>113)</sup>

Kapetan Savo Janković trgovac biran je 1777. god. i kao predsjednik opštine vodio je spor oko nekih zemalja sa Kostom Vukovićem. Kap. Savo Janković pok. konta Draga iz Poda parniči se radi neke vozarine 5. XI 1779. god. sa kap. Božom Kvekićem. <sup>114)</sup>

Kap. Savo Janković bio je god. 1780. suđa za vreme predsjednikovanja Boža Zlokovića iz Bijele, koji je bio uzastopce tri puta biran i to za 1779, 1780. i 1781. godinu. U jednoj presudi iz 1779. god. kap. Božo Zloković bio je u »dobre ljude«. Vidimo iz jednog dokumenta 1786. god. da je kap. Božo vršio i dalje javne funkcije. Pored postojećih opštinskih kontrolora cijena, providur Antonio Baldi odredio je 25. IV 1786. god. slijedeće ljude: Sima Cicovića iz Jošice, kap. Ostoja Crnogorčevića iz Baošića i kap. Boža Zlokovića iz Bijele da vrše strogu kontrolu da se ne podižu cijene jestivnim stvarima. Prekršatelji bit će strogo kažnjeni. <sup>115)</sup>

Na jednom »zboru od preverne komunitadi od tople, države novske« održanom 9. X 1766. god. u Toploj vidimo kao potpisnika odluka zbora i Jova Sabličića glavara Ratiševine. Jovo Sabličić je bio biran za kap. Komunitadi tri puta i to 1782, 1783. i 1788. god. <sup>116)</sup>

Kap. Savo Laketić iz Poda bio je biran dva puta za načelnika i to: 1778. i 1784. god. Kap. Laketić trguje god. 1796. u zajednici sa Danilom Pavkovićem i Savom Matkovićem iz Poda, a 1797. god. tuži se sa kap. Ostojom Crnogorčevićem iz Baošića radi 60 neisplaćenih zlatnih cekina. <sup>117)</sup>

<sup>112)</sup> HA — PUMA — F. 196, str. 5, 6, br. 2.

<sup>113)</sup> HA — PUMA — F. 248, str. 134, 135, br. 2; F. 248, str. 138-140, br. 1; F. 248, str. 152, 153, br. 2.

<sup>114)</sup> HA — PUMA — F. 93/II, str. 67, br. 1; F. 94/II, str. 6, br. 1.

<sup>115)</sup> HA — PUMA — F. 94/II, str. 2, br. 1; F. 94/I, str. 23, br. 1; F. 94/II, str. 49, 50, br. 1; F. 99/IV, str. 17, br. 1.

<sup>116)</sup> HA — PUMA — F. 95, str. 158-60, br. 1; br. 100; F. 99/II, str. 16, 17, br. 1.

<sup>117)</sup> HA — PUMA — F. 97/II, str. 80, br. 1; F. 326, str. 175, br. 1; F. 319, str. 230-244, br. 3. Vidi moj rad: Pomorstvo Poda, str. 230.

Zbor Topaljske komunitadi izabrao je za kapetana Jova (Joka) Šerovića, koji je bio odsutan, a za njegova zamjenika Aleksandra Vojinovića reč. Serdarevića, no vlasti ovaj izbor nisu odobrile, jer providur Novoga smatra da odsutni ne mogu biti birani, jer to je inkompatibilno sa sadašnjim njegovim podređenim pozivom pobirača carina i prodavaoca soli. Ako je Voinovijć sposoban da bude biran za zamjenika, zašto nije biran za kapetana, a ako nije sposoban ne može biti ni zamjenik.<sup>118)</sup> God. 1786. ponovo je biran Jakov Nakićenović iz Kuta, koji je već 1774. god. tu dužnost vršio mjesto uhapšenog Jova Cicovića iz Jošice. Godinu dana kasnije izabran je Aleksandar Živković iz Tople, koji je bio poznati brodovlasnik, trgovac i veleposjednik. Živković je u ovo doba bio vlasnik zemlje zvane Krš na Topli, gdje se danas nalazi Zavičajni muzej sa okolnim zgradama.<sup>119)</sup>

Pred sam pad Mletačke Republike izabran je Aleksandar Vojinović, poznati trgovac, brodovlasnik i političar. Dužnost kap. komunitadi vršio je do dolaska austrijskih trupa u Boku kada je nova austrijska vlast ukinula Topaljsku komunitad, a Vojinovića imenovala prvim načelnikom novoosnovane Hercegovnske opštine.<sup>120)</sup>

Nova topaljska opština obuhvatala je sva sela stare župe Dračevice, osim Žvinja i Bunovića. Naravno u njenom sklopu bio je Kumbor, Đenović, Baošić, Bijela, Jošica i Kruševice. Herceg-Novi nije ušao u sklop opštine, već je kao tvrđava bio u mletačkim rukama. Opština je brojila na 20. jula 1748. god. 1046 familija ili 5412 duša, od toga je bilo 1034 čovjeka pod oružjem.<sup>121)</sup>

Interesantno je da su rukovodioci ove opštine nazivali svoj kraj, a tako i pisali na zvaničnim knjigama i dokumentima, »država novska«, npr.: »Ovo je libro komunitadi od Tople države novske«. Istina, u mnogim dokumentima se piše i »krajina novska« ili »krajina od Novoga«. Uprava topaljske opštine, kao što smo rekli, birala se »od godišta do godišta« a to je i navedeno u duždevom dukalu od 14. jula 1718. god.

Sjedište topaljske opštine bilo je u crkvi sv. Spasa na Topli. »Opština je upotrebljavala pečat na kojemu je bilo urezano Voznesenje Hristovo sa natpisom: + Sii pečat saborne crkve Tople ot Novoga hrama Voznesenia.«<sup>122)</sup>

<sup>118)</sup> HA — PUMA — F. 319, str. 283, br. 280; F. 319, str. 262-281, br. 80.

<sup>119)</sup> HA — PUMA — F. 98, str. 60, br. 1; F. 288, str. 32, br. 1; F. 319, str. 401-417, br. 1.

<sup>120)</sup> Maksim Zloković — Jedan događaj u hercegovnskoj luci 17. jula 1797. godine — GPMK II/1953, str. 72-75.

<sup>121)</sup> Dr Gligor Stanojević — Nekoliko statističkih podataka o Boki Kotorskoj iz sredine XVII stoljeća — Spomenik SAN, CV (Zbornik izveštaja o istraživanjima Boke Kotorske br. II), Beograd 1956, str. 29.

<sup>122)</sup> Petar Šerović — kao pod br. 99, str. 30.

O izboru kapetana i suđa odlučivao je sabor koji je bio sastavljen od sveštenika, serdara, knezova, arambaša od sela i po nekoliko ljudi s njima sa svim seoskim glavarima i mjesnim trgovcima. Knežine i glavare sela i seoske arambaše birala su pojedina sela na svojim seoskim skupovima, a isto tako i predstavnike domaćinstava za izbor kapetana ili, kako se to tada govorilo, za »sabor komunitadi«. Radi boljeg upoznavanja rada sabora donosimo u prilogu zapisnik od 17. II 1720. god., koji glasi:

»Slava gospodu Bogu na 17. februara 1720. u sriedu u crkvi Voznesenia Hristova.

Skupi se sabor za kapetana Sima Milutinovića i suđa Save Kujačića, Vuka Želalića, Pera Lučića, Jova Đuričića, koga potvrdiše isti... na miesto očino kad umrie kap. Tripko. Sveštenika četiri: pop Đuro Ivanković, pop Milan iz Mojdeža, pop Filip Sablić, pop Jovo s Kruševica, serdari, svi knezovi, arambaše od sela i po nekoliko ljudi s njima od svakoga sela svoiem glavarom i trgovci.

Edinokupno i edinodušno saporisismo kako pasano godište saborno postavismo kapetana i četiri suđe i ovu državu učinismo na pet česti aliti parta kod ovoga grada da sve pet česti obire kapetana i četiri česti da obire svaka čest svoga suđa.

Sada stabilismo i učinismo saborno u kome česti bude kapetan da od one česti svaka kuća daie po ednoga čoeaka da stoi po tri dni kod kapetana za posle bratinske i gospodske i svaki da ispuni, koji li nebi biti će saborno kastigan.

Isti dan na isto miesto u crkvi Voznesenia Hristova: Saborno stabilisimo i utvrdismo edinokupno kako od izgor pomoći božiom i zapoviedi preoštvenago Gosp. Mitropolita adži Stefana Ljubibratića kako je pisao knjigu sveštenikom popovom, što bi se saborno utvrdilo da se odsluži koliko mirski človeci tako i sveštenici u potrebe občene.

Koi človek, ali veliki, ali mali, bogati i siromašni, aliti žena od zakona pravoslavnoga koi e od ove države, ako bi bio suprotiv, ali nebi pristao u ovo naše občeno edinstvo od komunitadi dabude saborno i edinodušno otlučen i izagnat od crkve i bratstva. Nieran sveštenik veliki ali mali da mu ne tvori niedadno čelo što bi mu trebalo crkovno od zakona, ni u crkvu prima, ni u kopa, također ni nieran drugi mirski človek, ni svoj, ni kum, ni tuđin, ni komšija, da nepoće u nega, ni nega da ko zove, ni o krsnom imenu, ni na vesele ničesovo, ni na žalost, ni na ukop, koi li bi sveštenik tvorio mu koičelo i ne bi ga zadržao što smo saborno utvrdili da ima platiti u crkvu sabornu dukata dvades srebrenie. — Koi li bi človeci i mirski čin preslušao i nebi sabornu obslužio, da bude na isti način otlučen i sviše da plati u komunsku crkvu dukata deset srebriie i koi bi došo kazati i osiedočiti kao bi bio preslušao, ali ti sveštenik od mirskie da mu se da cekin u zlatu iz crkve».

Dalje se navodi kako su učinjene presude onim ljudima i sveštenicima, koji su se ogriješili o zajednički »saborni« zaključak. Zatim su napisane odluke (setencie) koje su razdate seoskim glavarima a koje se odnose na gornje zaključke i na eventualne kazne koje bi proizišle iz neizvršavanja zajedničkih sabornih zaključaka. Sveštenik bi na seoskom zboru kod crkve pročitao setenciju i oglasio krivca,

»da nema ničesove česti kako iznutra što smo utvrdili dokle bi se podmirili i nagodili i prostili i smirili pod pienu kako iznutra«. <sup>123)</sup>

Iz ovoga dokumenta vidi se koliko su kazne bile stroge i rigorozne za onoga koji bi pogazio odluke sabora opštine. Svaka pojedina saborska odluka morala je predstavljati zakon za stanovništvo »od države novske«. Ovo je razumljivo kad se zna kolikim troškovima i taksama je bilo izloženo stanovništvo prilikom parničenja kod redovnih državnih sudova. Ne samo mletački nego i kasniji austrijski krivični zakoni toliko su oduživali suđenjem, prizivali mase svjedoka i naplaćivali ogromne takse koje su materijalno upropašćavale parničare.

Kao spoljašnji znak vlasti opštinskog kapetana bio je štap ili baketa. Baketu načelniku pravio je u gradu 1724. god. neki Petar Kujundžija, »koji napravi baketu za libre dva«. Štap se počeo predavati oko 1726. god. U jednoj bilješki piše: »Kapitan Sava Šarabača i suđa Jovan Šarić, suđa Simo Gopčević, suđa Jovo Kecović, suđa Petar Stanišin, kako primismo baketu bratsku po zapoviedi božioi i principovoi i bratskoi i u ovi regiment što smo stali primismo plate bratskie edanaest čini libara 660«. Po ovome znači »primiti baketu bratsku«, primiti upravu nad opštinom koju je trebalo da potvrdi mletačka vlast, jer se izričito kaže »po zapoviedi božioi i principovoi i bratskoi«. Opštinska uprava koju su sačinjavali, kako smo vidjeli, kapetan, suđe i kancelar naziva se još i »bankada«. Bankada je postavljala, istina s dogovorom seoskih starješina i glavnog opštinskog barjaktara ili »barjaktara od stendarda«. Donosimo jednu bilješku o postavljanju barjaktara radi potpunijeg upoznavanja organizacije vlasti ove komune:

»Na tri marča 1773. na Toploi varoši od Novoga

M. (esto) P. (ečata) S. (vetoga) V. (oznesenia) H. (ristova).

Budući pasao sa ovoga svieta na drugi Jovo Vučinov koji e bio bariaktar od stendarda od sve komunitadi od Tople, odluči ova bankada s dogovorom sve starešina učiniti drugoga bariaktara od istoga stendarda, koga narekosmo i učinismo. . . . Savu Šarabaču Žeravicu sina Antonova Žeravicu, a nebuda pokoinoga kapetana Save i Ivana Šarabače Žeravica koi je bio prvi bariaktar od ove kraine i nosio ga iunački pošteno u ratno doba, kako svie-doće puplici atestati, a navlaštito atestat pokoinoga kavaliera konte Ivana Burovića i podpisuemo se za utvrđene i postavlamu pečat .

Nicolo Goracuchi capitano dela komunità.

Gligor Popović, suđa od komunitadi

Anton Laketić, suđa od komunitadi

Vasil Nakićenović, suđa od komunitadi

Jovo Stanišić, suđa od komunitadi

Jovo Milanović, kancelier od Kom.«<sup>124)</sup>

<sup>123)</sup> Isto — Riječi: parta = strana; stabilismo = odlučismo, utvrdismo; pod pienu = pod kaznu.

<sup>124)</sup> Isto — str. 30 (puplici atestatj = javna svjedočanstva).

I pored ovolikih naoko sloboda vidimo da su se pojedini providuri Herceg-Novoga miješali u nadležnost Komunitadi. O tome nam jasno govori dukal mletačkog Dužda od 25. IX 1760. god., koji na žalbu Topaljske komunitadi naređuje providuru Francesku Diedu da uvaži molbu komunitadi, vrati stvari i poslove u prijašnje stanje, upozori kancelara Matiju Valeri da je samovoljno prešao granice svoje nadležnosti, što je izdao naređenje za otvaranje radnja, dućana, krčma i magazina na teritoriji topaljske komunitadi, koje spada isključivo u nadležnost iste, kao i slobodno vršenje pravoslavnog obreda što je nadležnost Senata, da se nijedan katolički sveštenik, ni iko drugi, nesmije miješati u ove njihove stvari.<sup>125)</sup>

Sa druge strane imamo jedno rješenje iz 1759. god. gdje je kap. Marko Ožegović predsjednik topaljske komunitadi odbio da da dozvolu vojnicima određenih od starijih vlasti, da vrše prinudnu naplatu državnih dažbina, sa motivacijom da je podanicima ove opštine dozvoljeno da po svojoj volji i mogućnosti plate rečene dažbine.<sup>126)</sup>

Uprava komunitadi je morala češće tražiti ponovne potvrde već odobrenih privilegija i slobodina. Kako su se mijenjali providuri, tako su novi uvijek nastojali da skuče privilegije dane našim ljudima. Generalni providur Frano Folier 4. VII 1786. god. na molbu Komunitadi topaljske ponovno potvrđuje dane povlastice o oslobođenju od poreza svih domaćih proizvoda čitavo stanovništvo ove opštine, kojoj je ovo oslobođenje bilo odobreno odlukom Senata od 14. VII 1718. god.<sup>127)</sup>

Uprava komunitadi pomagala je i samom generalnom providuru iz Kotora oko mirenja zavađenih sela pa i opština. Ondje gdje providur nije mogao upotrijebiti silu pribjegao je Sudu dobrih ljudi, zato poziva 16. III 1768. god. kapetana i suđe Topaljske komunitadi da mu se jave u Kotoru, zajedno sa providurom Herceg-Novoga, radi dogovora sa glavarima Komunitadi risanske da bi se tačno utvrdilo mjesto i dan sastanka Suda dobrih ljudi u svrhu izmirenja zavađenih seljaka sa teritorije ovih dvaju komuna, nastalih zbog zajedničkih netrpeljivosti, koje su urodile ranjavanjem, ubistvom i raznim drugim osvetama. Providur Antonio Renier je dobro znao koliko naš narod poštuje Sud dobrih ljudi i koliko ima povjerenja u svoje narodne prvake.<sup>128)</sup>

I pored svih privilegija i sloboda providur je mogao narediti hapšenje predsjednika opštine, kao i osuditi cijelu upravu iste. Iz dokumenta kotorskog providura od 13. X 1740. god. vidimo da isti

<sup>125)</sup> HA — PUMA — F. 319, str. 245-259, br. 9.

<sup>126)</sup> HA — PUMA — F. 201, str. 81, 82, br. 1.

<sup>127)</sup> HA — PUMA — F. 15, str. 384, br. 1.

<sup>128)</sup> HA — PUMA — F. 231, str. 70, br. 1.

naređuje providuru Herceg-Novoga slijedeće: »Obavijestite Nika Zlokovića, kapetana Topaljske komunitadi i suđe iste, da je protiv njih bila izrečena kontumaciona presuda 8. tek. mjeseca u sporu sa Vasilijem Čukovićem«. Istoga dana tj. 13. X 1740. god. naređuje hercegnovskom providuru, da u njegovo ime uhapsi kap. komunitadi Nika Zlokovića i da ga o tome izvijesti.<sup>129)</sup>

Po svemu izgleda da do hapšenja nije došlo jer nekoliko dana iza toga Nika vidimo kao predsjednika gdje i nadalje obavlja svoje funkcije.<sup>130)</sup>

Mlečani su odmah počeli sa gradnjom crkava i manastira. Pored crkve sv. Jeronima, podignut je i franjevački manastir sv. Antuna 1687. god. Za njega Tomo K. Popović kaže, da je »iz temelja sagrađen godine 1790. na zemljištu što ga je zato darovao hercegnovski građanin Vinčenco Skurla, prilozima sakupljenim među istim katolicima u mjestu«. <sup>131)</sup> Ovaj manastir naseliše fratri koji bijahu u malom samostanu (ospicio) blizu tvrđave Španjole. Ovaj manastir je bio tu i za vrijeme Turaka, koji ga nijesu dirali, a po svoj prilici osnovali su ga Španjolci za vrijeme svoje kratkotrajne vladavine. Novi manastir sv. Antona uz fratre laike imao je i vrlo učene fratre, koji su ovdje otvorili prvu školu koju možemo pratiti kroz arhivske dokumente od 1701. god. pa do pada Republike. Škola je bila, kao i sve ondašnje fratarske, na italijanskom jeziku. Manastir sv. Frana počeo je sa izgradnjom za vrijeme mletačke vlade i to 1688. god. na razvalinama jedne manje džamije. Manastirska crkva bila je prvobitno posvećena sv. Bogorodici (sv. Marija), a zatim sv. Franu. U manastiru su bili smješteni fratri kapucinskog reda, koji su radili u obližnjoj vojnoj bolnici, a koji su također imali i svoju školu. Jedna presuda iz 1757. god. spominje ovu školu, Sud dobrih ljudi se sastao »u gradu od Novoga, u kući ot spicie časnieh fratara kapucina gdje e skola«. <sup>132)</sup>

Pravoslavna crkva sv. Đorđa, kao i crkva sv. Spasa (Voznesenie) zidane su za vrijeme mletačke vladavine, kojima su mletačke vlasti, kao što smo vidjeli, poklanjali razna imanja radi materijalnog uzdržavanja. Poslije razaranja manastira Tvrdoša, kao što smo napomenuli, kaluđeri se naseliše najprije na Toplu, a zatim se pripojiše malobrojnom bratstvu manastira Savine. Tu obnoviše postojeća manastirska zdanja i smjestiše dragocjene predmete koje su sobom donijeli. Manastir Savinu možemo pratiti u arhivskim dokumentima tokom čitave mletačke vladavine. Iz ovih spisa vidi se mnoštvo darovnica u zemljama, kućama, mlinovima i novcu, koje su naši ljudi

<sup>129)</sup> HA — PUMA — F. 231, str. 77, 78, br. 1.

<sup>130)</sup> HA — PUMA — F. 331, str. 158, br. 1.

<sup>131)</sup> Tomo K. Popović, n. d., str. 109, 110. Vidi: Niko Luković — Boka Kotorska — Narodna knjiga, Cetinje 1951, str. 62.

<sup>132)</sup> HA — PUMA — F. 207, str. 8.

darivali manastiru. Zatim, kupovina zemalja, kuća i ostalih predmeta za manastirske potrebe. Providur Jeronim Kverini je odobrio vladici Savatiju da kupi 1706. god. neko zemljište na Meljinama od Anđe i Save Kuveljić za manastirske potrebe.<sup>133)</sup>

Prebjegli kaluđeri bili su podigli manastir Potplaninu jugoistočno od Mojdeža. God. 1709. spominje se iguman manastira Potplanine Isaija Vitomirović. Izgleda da je manastir opustio 1725. god. jer vidimo da iguman manastira Potplanine Isaija Vitomirović dariva kaluđerima manastira Savine sve svoje pokretno i nepokretno imanje.<sup>134)</sup> Jedan drugi dokumenat još rječitije govori o tome. Vanredni providur Vicencije Dona imenovao je: Jovana Avramovića, kapetana Topaljske komunitadi i Nikolu Gorakuću, serdara herceg-novske krajine, da odrede kojoj parohiji treba da pripadne 13 porodica što žive u Potplanini. Ovi ljudi su dosudili 1741. god. da pripadnu selu Ratiševini, koje im je mnogo bliže od parohije Mojdeža.<sup>135)</sup>

Manastir Savina bio je centar oko koga se okupljao srpski dio stanovništva Boke. U mletačkom periodu postojala je ovdje neka vrsta bogoslovske škole za sveštenike i kaluđere. Velika Savinska crkva se počela graditi 1777. god. za vlade Mletačke Republike. U Topli kod Herceg-Novoga po dosad poznatim podacima postojala je škola na narodnom jeziku od 1812. god. poznata pod popularnim imenom »Tropovićeve škole«, jer je otvorio kaluđer Josif Tropović. Međutim, jedan dokumenat iz 1769. god. govori slijedeće: Jefto sin Andrije Nikolina Jovovića iz Tople, tuži Jovana Kostantinovića oba učenici škole, zbog ranjavanja nožićem, koje se dogodilo pred vratima škole na Topli. Andrija, otac Jeftov, međutim, napada kaluđera Todora Konstantinovića koji je bio paroh, a po svoj prilici učitelj na Topli. Kaluđer odustaje od tužbe i predaje predmet na riješenje Sudu dobrih ljudi.<sup>136)</sup> Iz ovoga dokumenta naslućivamo da je u to doba bila neka škola na Topli. Ovo je i razumljivo kada znamo da se čitava administracija Topaljske komunitadi vodila na našem jeziku i pisana je ćirilicom. Prema tome, od goruće potrebe bila je škola na narodnome jeziku ćirilskim pismenima. Mnogobrojni naši kapetani, trgovci i sveštenici, kao knezovi i glavari, znali su pisati jer njihove potpise sretamo po raznim dokumentima i zapisima.

Mletački period vladavine ovim krajem, i pored svih negativnih pokušaja, razvio je ekonomski, pomorski, kulturni i crkveni život ovoga kraja.

<sup>133)</sup> HA — PUMA — (L.T. No IV, br. 9), str. 16, br. 1.

<sup>134)</sup> HA — PUMA — (kao gore), str. 56, 165, br. 1.

<sup>135)</sup> HA — F. 196, str. 5 i 6, br. 2.

<sup>136)</sup> HA — PUMA — F. 234, str. 1, 6, br. 12.

## Résumé

### ADMINISTRATION VÉNITIENNE A HERCEG-NOVI

Maksim ZLOKOVIĆ

Herceg-Novi a été pendant 200 ans entiers une base militaire turque d'où les Turcs, par leurs actions sur mer et sur terre, entravaient le commerce vénitien. Les autorités vénitiennes cherchaient à se débarrasser de ce perfide voisin. Pour la prise de Herceg-Novi de la part des Vénitiens les cités de Pérast et de Kotor étaient surtout intéressées, car leur commerce et leur marine étaient surtout atteints. La campagne de plusieurs années des Vénitiens et de leurs alliés a porté ses fruits en 1684 quand la cité de Risan et toute la côte de Herceg-Novi jusqu'à Kumbor ont été libérées. Les habitants de Pérast, les rebelles au joug ottoman, les troupes monténégrines, ainsi que les Vénitiens, avec leurs forces militaires ont réussi, par voie de terre, à libérer Herceg-Novi le 30. septembre 1687.

Le gouvernement vénitien, dans la région de Herceg-Novi, depuis sa libération en 1687 jusqu'à la chute de la République en 1797, a exécuté des réformes radicales dans la structure des habitants ainsi qu'au point de vue de l'économie et de la culture.

Les autorités vénitiennes, pour récompenser les soldats qui avaient pris part aux combats pour la libération de la cité, offraient terres et maisons abandonnées des Turcs fui aux commandants et aux guerriers pleins de mérite. A cette époque commence l'émigration des masses du peuple du sud de la Hercegovine à Herceg-Novi et dans ses environs. Le gouvernement vénitien, pour retenir davantage ses nouveaux sujets, reconnaît des titres d'honneur et fait des dons en argent et en nourriture aux combattants et au peuple. Dans les combats autour de Trebinje, Klobuk, Popovo, Čitluk, Bar et Ulcinj, les nouveaux sujets de Sinjerija font des merveilles d'héroïsme. Les Vénitiens ont immédiatement organisé dans la cité nouvellement libérée leurs autorités et ont nommé les fonctionnaires, le commandant de la forteresse, des armées, l'amiral du port etc. Dans la période de paix, on remarque une rapide prospérité du commerce, de la marine, de l'artisanat et de l'agriculture. C'est très curieux de constater que les montagnards rudes mais rapides ont vaincu l'adresse de la marine et ceci dans le plus bref délai. On pouvait attribuer trois particularités à un même homme: commerçant, marin et guerrier.

Le Providure, général Jeronim Korner, aussitôt la cité libérée, le 1. X 1687, forme l'administration de l'état, nomme les fonctionnaires, les inspecteurs du commerce, du service sanitaire, du service du marché, les contrôleurs des mesures et du Lazaret etc. Non seulement le commerce, mais

aussi la culture étaient la préoccupation des autorités vénitiennes. Malheureusement, tout était en langue italienne et pas dans notre langue.

Pour venir au secours de la nouvelle population, le Doge Jean Cornélie par son message ducal du 14. juillet 1718 accorde la fondation des Comunitadi à Topla.

La première détermination est que les sujets peuvent vivre librement dans leur religion orthodoxe -nel loro Rito Greco-Serviano- ensuite qu'ils peuvent chaque année choisir leurs représentants: capitaines, quatre juges et des scribes. Ce corps devait être élu chaque année. La commune devait juger les différends civils, tandis que des affaires criminelles décidaient les tribunaux vénitiens. Depuis la fondation de cette Comunadi jusqu'à la chute de la République, toute l'administration était dans notre langue nationale et en caractères cyrilliques. A cette époque a été construite l'église St. Spas à Topla où était pour un certain temps la chaise épiscopale du métropolitain de Zahum Savatije Ljubibratic qui s'était enfui avec son peuple de Hercegovine à Topla. A cette époque aussi a été édifée l'église du monastère Savina. Là était aussi la première école théologique. L'administration vénitienne par son travail aidait beaucoup la marine et le commerce. De cette façon, la marine de cette région est arrivée à une hauteur enviable.